

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Філологічний факультет
Кафедра історії та культури української мови

**ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕМІНІТИВІВ У ЛІНГВІСТИЧНОМУ
КОНТЕКСТІ НА ПРИКЛАДІ ЗАСТОСУВАННЯ В ЗАКЛАДАХ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала студентка 2 курсу 601
групи
ОП Середня освіта (українська мова
та література)
спец. 014.01 Середня освіта
(українська мова та література)
галузі 01 Освіта / Педагогіка
Катерина ГАВРИЛАШ

Керівниця: кандидатка філологічних
наук, доцентка **Оксана**
Любомирівна ДАСКАЛЮК

Рецензенти:

– доцентка кафедри історії та культури
української мови **Тетяна БИЧКОВА**;
– учителька української мови та
літератури, учителька вищої категорії,
учитель-методист **Христина**
ФЕШТРИГА

До захисту допущено
на засіданні кафедри
історії та культури української мови
протокол № 5 від 19 листопада 2024 р.
Завідувач кафедри _____ Наталія КОЛЕСНИК

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Гаврилаш К.С. Дослідження фемінітивів у лінгвістичному контексті на прикладі застосування у закладах загальної середньої освіти

У роботі досліджено специфіку походження та вживання фемінітивів на різних етапах розвитку української мови. Особливу увагу приділено словотвірним особливостям формування слів на позначення жіночих номінацій та стилістичним аспектам їх вживання з огляду на думки відомих мовознавців. Також додатково відображено кодифікацію фемінітивів у новій редакції правопису. Виявлено специфіку прямих та переносних значень фемінітивів та маскулінитивів в українській мовній системі. Особливу увагу приділено витворенню вторинних значень слів за трьома основними типами перенесення та встановленню другорядних класифікацій. Окреслено загальні умови функціонування фемінітивів та маскулінитивів у різних стилях мовлення. Зроблено висновки про перспективи застосування дослідження в мовознавстві та актуальність використання у шкільній програмі. Проаналізовано методичний дискурс вивчення фемінітивів у закладах загальної середньої освіти відповідно до процесів лібералізації. Зроблено подальші висновки про перспективи застосування дослідження у мовознавстві та актуальність використання сформованих методичних рекомендацій щодо вжитку фемінітивів на уроках української мови та у системі освіти загалом.

Ключові слова: фемінітиви, маскулінітиви, переносне значення, пряме значення, типи перенесення, класифікації, функціонування, словотвірні форманти, стилі мовлення, правопис, методика викладання, лінгвістичний аспект, гендерний аспект, активізація фемінітивів, морфологічна деривація, ЗЗСО.

SUMMARY

Havrylash K.S. Study of femininities in the linguistic context on the example of their use in general secondary education

The paper investigates the specifics of the origin and use of feminine gender at different stages of the development of the Ukrainian language. Particular attention is paid to the word-formation peculiarities of the formation of words denoting female nominations and the stylistic aspects of their use, given the opinions of famous linguists. The codification of feminine articles in the new spelling edition is also additionally reflected. The specificity of direct and symbolic meanings of feminine and masculine in the Ukrainian language system is revealed. Particular attention is paid to the creation of secondary meanings of words by three main types of transfer and the establishment of secondary classifications. The general conditions for the functioning of feminine and masculinized words in different speech styles are outlined. Further conclusions are drawn about the prospects of applying the study in linguistics and the relevance of using it in the school curriculum. The methodological discourse of studying femininities in general secondary education following the processes of liberalization is analyzed. Further conclusions are drawn about the prospects of applying the study in linguistics and the relevance of using the formed methodological recommendations on the use of femininities in Ukrainian language lessons and the education system in general.

Keywords: femininites, masculinites, figurative meaning, direct meaning, types of transfer, classifications, functioning, word-formation forms, speech styles, spelling, teaching methods, linguistic aspect, gender aspect, activation of femininites, morphological derivation, GCSE.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

19.11.2024

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ ЖІНОЧИХ НОМІНАЦІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	13
1.1. Історія становлення фемінітивів та їхнє функціонування в лексико-граматичній системі української мови	13
1.2. Фемінітиви крізь призму сучасного мовознавства	18
1.3. Способи творення фемінітивів в українській мові	21
Висновки до 1 розділу	24
РОЗДІЛ 2. ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕМІНІТИВІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	25
2.1. Уживання фемінітивів у різних стилях мовлення	25
2.2. Дослідження потреби у вжитку жіночих номінацій	27
2.3. Фемінітиви у новій редакції правопису 2019 року	30
Висновки до 2 розділу	32
РОЗДІЛ 3. ПЕРЕНОСНІ ЗНАЧЕННЯ НАЗВ ОСІБ ЖІНОЧОГО (ФЕМІНІТИВИ) ТА ЧОЛОВІЧОГО (МАСКУЛІНІТИВИ) РОДУ	34
3.1.1. Основні способи утворення переносних значень слів	34
3.1.2. Використання фемінітивів та маскулінитивів у прямому/переносному значенні	37
3.1.3. Функціонування значень назв осіб жіночого та чоловічого роду в сучасній українській мові	39
Висновки до 3 розділу	43
РОЗДІЛ 4. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ: ЗАГАЛЬНА КЛАСИФІКАЦІЯ ПЕРЕНОСНИХ ЗНАЧЕНЬ ФЕМІНІТИВІВ	44
4.1.1 Класифікація за статтю	44
4.1.2. Класифікація за видами перенесення	46
4.2. Позакласифікаційні одиниці, які не мають відповідників у назвах осіб	

жіночої статі	47
4.3. Словотвірні особливості творення фемінітивів.....	48
Висновки до 4 розділу.....	49
РОЗДІЛ 5. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ФЕМІНІТИВІВ У	
ЗЗСО	51
5.1. Методи викладання фемінітивів у ЗЗСО	51
5.2. Методичні рекомендації щодо викладання в ЗЗСО	52
5.3. Гендерний аспект у вивченні фемінітивів на уроках	
української мови	55
Висновки до 5 розділу.....	58
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63
ДОДАТКИ	68

ВСТУП

Останнім часом у системі української мови чималу увагу приділяють фемінітивам та їхньому вживанню в різноманітних сферах суспільної діяльності: у політичній, соціальній, науковій тощо. Із набуттям популярності вжитку фемінітивів виникла потреба в їхньому використанні та кодифікації в закладах загальної середньої освіти, зокрема з метою виховання у молодого покоління гендерно чутливого ставлення та лібералізації суспільства. Передусім варто наголосити, що фемінітиви, слова жіночого роду на позначення сфери діяльності, професії, релігії, соціального стану жінки, не є новим явищем в українській мові; безсумнівно, фемінітивна мовна система формувалася впродовж усієї історії розвитку мови ще зі спільноіндоевропейської доби. Перші жіночі номінації було зафіксовано у словниках Лаврентія Зизанія, також попередньо в літописах України-Руси та Галицько-Волинської держави, а дослідниця історії фемінітивів Марія Брус узагалі вважає, що поява фемінітивів сягає дописемної доби. Згодом жіночі найменування з'явилися в різножанрових текстах XII століття і далі, наприклад, у період козацької доби зафіксовано *«гетьманша»*. Надалі фемінітиви побутували у творах українських класиків: *«царівна»*, *«полковниця»*, *«дончиця»*, *«лікарка»* тощо. Одним із перших дослідників жіночих назв в українській мові можемо вважати Олександра Потебню. У своїх працях мовознавець здебільшого порушував проблеми порівняльно-історичного аспекту.

Окрім історичного аспекту, у роботі варто дослідити способи творення слів жіночого роду (фемінітивів) від слів чоловічого роду (маскулінітивів). Формування фемінітивів відбувається в основному за допомогою морфологічних дериватів, утворених суфіксальними формантами.

Функціонування фемінітивів у різних стилях мовлення та сферах життя викликає чимало дискусій у мовознавчому світі, особливо зважаючи на нові зміни в редакції правопису. Варто зазначити, що у версії правопису 2019 року

лише поновили тенденцію до вжитку фемінітивів, а не запровадили їх. Слід звернути на увагу на те, що під впливом російської мови фемінітиви на довгий час вийшли з повсякденного вживання.

У роботі буде й методичний розділ, присвячений аналізу вивчення фемінітивів та їхнього використання в закладах загальної середньої освіти, зокрема на уроках української мови. Із процесом лібералізації суспільства та демократизації соціального життя виникає потреба унормовувати методичні засади, пояснюючи суспільну роль фемінітивів у ЗЗСО та вводячи їх у повсякденне мовлення школярів. Важливо окреслити не тільки лексико-граматичні особливості номінацій слів жіночого роду, а й виховати та сформувати в учнів традицію щодо гендерно чутливого ставлення до фемінітивів; ввести їх у норму спілкування.

Беззаперечно, в українській мові найчастіше слова мають чимало значень, себто є полісемантичними, з-поміж яких також є назви осіб чоловічого та жіночого родів, або «маскулінітиви» та «фемінітиви». Нині виокремлено велику кількість мовних одиниць на позначення діяльності, професії, роду заняття тощо. Такі лексеми у певний спосіб набувають значень за різними типами перенесення: за подібністю (метафоричне), за суміжністю (метонімічне), за функцією; за статтю, за видом діяльності, за соціальним статусом, за релігією, за місцем проживання, національністю тощо.

Під час розрізнення значень фемінітивів і маскулінітивів варто дослідити невідповідні словотвірні форми, які уналежнюють до паронімічних позакласифікаційних одиниць: *китайка* (тканина) та *китаянка* (жителька Китаю).

Актуальність полягає в дослідженні фемінітивів, оскільки вони є важливою частиною системи мови, що відображає соціальні стереотипи та соціокультурні риси. Аналіз слів на позначення осіб жіночого роду дозволяє нам зрозуміти, яким чином та коли вони з'явилися в мовній системі, які засоби передусім було застосовано до їхнього творення згідно з традиціями

різних періодів української мови. Також на сьогодні актуальність у тому, щоб простежити зникнення та залученість фемінітивів у повсякденному мовленні носіїв.

Відповідно до сучасних тенденцій потреба у вжитку фемінітивів значно зросла, оскільки через суспільно-політичні та соціолінгвістичні процеси (фемінізація) виникла необхідність унормувати вжиток фемінітивів у різних стилях мовлення.

Не менш важливим аспектом актуальності є узагальнення та класифікація переносних значень фемінітивів та маскулінів, оскільки в сучасному українському мовознавстві не достатньо охарактеризовано формальні та семантичні особливості дефініцій жіночих та чоловічих найменувань саме з погляду багатозначності.

Додатково потрібно дослідити використання фемінітивів у закладах загальної середньої освіти, зокрема на уроках української мови у лексико-граматичному контексті. Одне із важливих завдань — проаналізувати принципи тлумачення семантики жіночих найменувань.

Аналіз проблеми історично-граматичного дослідження фемінітивів вивчали такі вчені: Л.А.Булаховський, В.В.Німчук, П.К.Ковалів; більш осяжний лексико-семантичний аспект фемінітивів у своїх працях охопили А.М. Архангельська, М.П. Брус, С.П. Семенюк тощо.

Мета дослідження полягає в аналізі вживання фемінітивів у закладах загальної середньої освіти, зокрема на уроках української мови, а також у виокремленні та кодифікації переносних значень фемінітивів та маскулінів, які утворились за допомогою різних типів перенесення.

Досягнення основної **мети** передбачає розв'язання таких завдань:

- дослідити історію появи фемінітивів у лексичній системі української мови;

- простежити тенденцію вживання фемінітивів у різних стилях мовлення;
- дослідити словотвірні особливості фемінітивів.
- пояснити тенденцію щодо актуальності розгляду фемінітивів у сучасній лінгвістиці та лінгводидактиці;
- дослідити погляди відомих мовознавців щодо засилля фемінітивів у мовній сфері.
- встановити причини посилення зацікавлення фемінітивами в українському мовознавстві; зробити висновки про стан вивчення фемінітивів, спираючись на сучасні навчальні програми;
- проаналізувати способи вивчення фемінітивів у ЗЗСО;
- сформувати методичні рекомендації щодо вивчення фемінітивів у закладах середньої освіти;
- опрацювати літературу з проблеми називання осіб жіночої та чоловічої статі в українській мові, лексикографічного опрацювання та функціонування таких найменувань;
- із «Великого тлумачного словника сучасної української мови» за редакцією В.Т. Бусела шляхом суцільної вибірки сформувати картотеку мовного матеріалу;
- покласифікувати зібраний матеріал за лексико-семантичними, граматичними, словотвірними показниками;
- зробити висновки про особливості переносного функціонування назв осіб в сучасній українській мові;
- визначити перспективи подальших досліджень.

Об'єкт: лексико-семантичні типи назв осіб жіночого та чоловічого родів.

Предмет дослідження: номінації осіб чоловічого та жіночого родів, зокрема в різних типах переносних значень.

Джерельною базою для магістерської роботи є переважно словники (тлумачні, словники іншомовних слів, історичний словник фемінітивів), наукові дисертації, монографії, публікації та методичні статті тощо.

Методи дослідження: завдання та мета роботи ґрунтуються на таких лінгвістичних методах:

- описовий;
- протиставний;
- історичний;
- аналітичний;
- методичний;
- метод порівнянь;
- метод кількісних підрахунків.

Наукова новизна полягає в комплексному аналізі видів переносних значень жіночих та чоловічих номінацій у сучасній українській мові, у витворенні класифікацій типів перенесення значень на мовні одиниці. Також в аналізі вживання фемінітивів у закладах середньої освіти та формуванні методичних рекомендацій щодо їхнього викладання на уроках української мови та літератури.

Теоретичне значення полягає в дослідженні появи фемінітивів у різних періодах української мови та їхніх словотвірних особливостях, також у витворенні класифікації фемінітивів та маскулінитивів із різними переносними значеннями.

Практичне значення полягає в застосуванні результатів дослідження в наукових роботах, пов'язаних із фемінітивами та маскулінітивами, зокрема в дослідженні вживання номінацій жіночого роду у стильовому аспекті та їхньому аналізі в новій редакції правопису.

Методичне значення полягає в застосуванні дослідження в закладах загальної середньої освіти.

Структура роботи: встановлена тема та мета дослідження зумовили таку структуру роботи: вступ, 2 теоретичні розділи, 2 практичні розділи, методичний розділ, загальні висновки, список використаних джерел, додатки.

Результати дослідження апробовано: Гаврилаш К. С. Переносне вживання фемінітивів у сучасній українській мові. Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Філологічний факультет: збірник матеріалів, Чернівці, 5-8 квітня 2022 року. Чернівці, 2022. С. 51-52, а також під час розробки уроків і занять під час проходження педагогічної та асистентської практики.

РОЗДІЛ 1

ФОРМУВАННЯ ЖІНОЧИХ НОМІНАЦІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

1.1. Історія становлення фемінітивів та їхнє функціонування в лексико-граматичній системі української мови

Історія формування фемінітивів як субстантиватів сягає аж індоєвропейської доби та безпосередньо пов'язана з розвитком номінації категорії істот та неістот, категорії статі та категорії роду в мовній системі. У давні часи, коли українська мова тільки формувалася, імена жінок можна було виражати за допомогою суфіксів. Проте з розвитком української мови з'являється потреба у творенні спеціальних слів для позначення імен жінок.

Цікаве тлумачення щодо жіночих номінацій у період становлення подає Марія Брус у праці «Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування». Науковиця виділяє фемінітиви в окрему групу та визначає їх як «лінгвальну категорію жіночності (фемінітивності) – узагальнене абстраговане поняття, якому підпорядкована сукупність лексичних і словотвірних одиниць, об'єднаних загальним значенням «особа жіночої статі» [8, с. 53]. Згодом на спільнослов'янському ґрунті внаслідок розпаду праіндоєвропейської мови було успадковано лексеми зі значенням жіночої статі. У цей період, як зазначають учені, зокрема Василь Німчук, загальні назви жінок були класифіковані за родинними стосунками (зі значенням споріднення і свояцтва): **žena* «жінка, дружина», **mati* (род. в. **matere*) «мати», **dъkti* (род. в. **dъktere*) «дочка», **sestra* «сестра», **svekry* (род. в. **svekrъve*) «свекруха», **snoxa* «невістка», **zъly* (род. в. **zъlъve*) «чоловікова сестра, зовиця», **vъdova* «вдова» та ін. [9, с. 56]. Тобто фемінітиви найдавнішого походження позначали жінок переважно за родинними зв'язками (**baba*, **ętry*) і рідко за іншими ознаками (**děva*) [9, с. 57].

Окрім цих жіночих номінацій, існувало також багато фемінітивів на позначення родинних зв'язків у сім'ї: «тета», «жона», «ненья», «сноха» тощо. [9, с. 63].

Також Марія Брус зазначає, що фемінітиви увійшли до текстів перших пам'яток української писемності «дщерь», «госпожа», «жена», «кормилиця», «мати», «матерь», «ремествениця», «роба», «сестра» («Руська правда» XI століття), «дѣва», «дѣвица», «дѣвка», «жена», «мати», «Богородица» («Слово о полку Ігоревім» XII століття) [19].

Фемінітиви, які побутували в староукраїнській мові, значно розширили свою семантику через суспільно-історичні процеси. Марія Брус стверджує: «Фемінітивна підсистема української мови XVI-XVII ст. корелювалася відповідно до нових мовних і позамовних процесів» [9, с.110]. Очевидно, що фемінітиви староукраїнської доби зазнали впливу з інших мов, а саме: з польської, церковнослов'янської, латинської тощо. Також згідно із загальнокультурними та історичними процесами, унаслідок яких жінки набували певних політичних прав (ставати суб'єктом права, володіти землею) виникла потреба в кодифікації фемінітивів, що на мовному рівні відображали актуальність у позначенні слів саме номінацій жіночого роду. Марія Брус у своїй праці пояснює це так: «Історичним фактом стало те, що литовський статут того часу визнавав рівноправність представників обох статей. Жінки будь-якого стану могли виступати суб'єктом прав і зобов'язань, мати широкі майнові права, що й відобразилося на категорії фемінітивів (“стенничка”, “отчичка”, “сукцесорка”, “землянка” та ін.)» [11, с.110].

Марія Брус подає такі типи класифікації фемінітивів:

1. Назви жінок за характерними ознаками:

- за зовнішнім виглядом («білявка», «чорноброва»);
- за фізичними якостями («кривоніжка», «хвора», «здорова», «сліпа», «зряча», «бездітниця» («бездіткиня», «безплідниця», «нерода»);

- за внутрішніми якостями («трудівниця», «недбайлиця»);
- за здібностями («відмінниця», «дурепа», «невігласка»);
- за поведінкою («білоручка», «грубіянка», «брехунка» (брехуха), «скупердяйка», «манірниця», «губокрутка», «гордуня»);
- за способом життя («хвойда», «блудниця»);
- за стосунками з іншими людьми («подруга», «подружка»), «люба», «незнайомка», «приятелька») [11, с. 63].

2. Назви жінок за діяльністю:

- за родом діяльності («співачка», «радниця», «туристка», «фізкультурниця»);
- за професією («продавиця», «продавчиня», аптекарка, «санітарка», «різноробоча», «двірничка», «кравчиня», «кравчиня», «шивачка»);
- за виконанням завдань («чергова»);
- за посадою (розм. «завідувачка», «директорка»);
- за захопленнями («нудистка», «вегетаріанка», «картярка»);
- за певною подією в житті («ювілярка») [11, с. 63].

3. Назви жінок за родинними та сімейними стосунками:

- за спорідненістю та свояцтвом («мати», «жінка», «дружина», «братова», «мачуха», «родичка», «сестра», «бабуся» (бабуня);
- за порядком народження («первачка»);
- за сімейним станом («благовірна», «наречена», «єдиначка») [11, с. 63].

4. Назви жінок за відношенням до чоловіків:

- за діяльністю чоловіка («губернаторша», «головиха», «суддиха», «диякониха», «куркулиха», «крамариха», «лісничиха», «мировиха», «катиha»);

- за діяльністю батька (“гончарівна”, “паламарівна”, “суддівна”, “купцівна”, “москалівна”, “панівна”, “королівна”, “боярівна”, “бурмистрівна”, “гетьманівна”) [11, с. 63].

5. Назви жінок за соціальним станом:

- за походженням (“шляхтянка”, “байстрючка”);
- за титулом (“княгиня”, “героїня”, “герцогиня”, “графиня”, “дукиня”, “ландграфиня”, “маркграфиня”, “пфальцграфиня”, “монархиня”);
- за соціальним положенням (“кріпачка”, “господиня”, “наложниця”, “наймичка”, “бурлачка”);
- за способом життя (“бомжиха”, “жебракка”, “старцівна”, “безхатниця”, “соромітниця”) [11, с. 63].

6. Назви жінок за біологічними ознаками:

- жінок узагалі (“жінка”, “баба”);
- за віком ((не)повнолітня (малолітня), “стара” (літня), “юначка”, “дошкільниця”, “підліток”, “п’ятирічна”);
- за зовнішніми рисами (“маленька”, “довговолоса”, “біловолоса”, “золотоволоса”, “рудоволоса”, “красуня”);
- за настроєм (“тужниця”, “нещасна”);
- за відношенням до народження (“вагітна”, “поліжниця”, “породілля”);
- за медичним статусом (“хвора”, “туберкульозниця”, “подагричка”, “навіжена”, “блаженна”) [11, с. 63].

7. Назви жінок за церковно-релігійними ознаками:

- за віросповіданням (“католичка”, “іновірка”, “язичниця”);
- ставленням до Бога (“боголюбиця”);
- за церковно-релігійними особливостями, статусом (“постриженка”, “черниця”, “грішниця”) [11, с. 63].

8. Назви жінок за ситуативним станом (“*полонянка*”, “*утікачка*”, “*обраниця*”, “*студентка-породілля*”, “*квартирантка*”) [11, с. 63].

9. Назви жінок за місцем проживання (“*сусідка*”, “*селянка*”, “*волинянка*”, “*міщанка*”, “*тубілка*”, “*туземка*”, “*вінничанка*”) [11, с. 63].

10. Назви жінок за національністю чи расою (“*болгариня*”, “*туркенья*”, “*муринка*”, “*дружина-вірменка*”, “*українка*”) [11, с. 63].

11. Звертання до жінок (“*пані*”, “*мадам*”, “*леді*”, “*місіс*”, “*дама*”, “*панна*”, “*дівчина*”, “*жіночка*”, “*дамочка*”) [11, с. 63].

У двадцятому та двадцять першому столітті мовна система в категорії фемінітивів збагачувалася дедалі більше, а конкретно це пов’язано з ліберально-демократичними процесами в суспільстві, за яких жінки набувають усіх політичних, освітніх, соціальних прав. Таким чином фемінітивна лексика активізувалася та досі набирає обертів у різних сферах діяльності соціуму, оскільки жінки стали представницями в галузі наукових інтересів, спорту, політики, інформаційної технології, культури, медицини тощо.

Фемінітиви є важливим складником лексико-граматичної системи української мови. Вони відображають ознаку статі особи, предмета чи явища, тому є необхідними для точної передачі інформації. У лексико-граматичній системі української мови фемінітиви змінюються за числами та відмінками, так само як і чоловічі іменники - маскулінитиви. Наприклад, “*письменниця*” (однина, називний відмінок), “*письменниць*” (множина, родовий відмінок).

Також фемінітиви мають відповідні закінчення дієслів, прикметників та інших частин мови, що відповідають їхньому роду та відмінку. Наприклад, “*письменниця пише*” (3 особа однини, теперішній час); “*успішна письменниця*” (жіночий рід, називний відмінок однини). Таким чином, фемінітиви існують у лексико-граматичній системі української мови нарівні з іншими лексемами та відіграють важливу роль у точному вираженні статі особи.

1.2 Фемінітиви крізь призму сучасного мовознавства

Фемінітиви — це предмет вивчення не тільки мовознавців, але й соціологів, філософів та гендерних дослідників. Останнім часом у лінгвістиці стали актуальними питання статевої нейтральності та рівноправності, що стосуються безпосередньо вживання фемінітивів у мові. З одного боку, використання фемінітивів у мовленні допомагає зменшити гендерну дискримінацію та значно підвищити рівень рівноправності в суспільстві. Це стосується використання жіночих форм слів при звертанні до жінок за соціальним походженням, суспільним статусом, зокрема у відповідних професійних, технічних, наукових сферах тощо. Варто зазначити: деякі мовознавці вважають, що вживання фемінітивів може призвести до збільшення соціолінгвістичних норм, що не завжди можуть відповідати реальному життю та викликати розбіжності у використанні мови. Також багато науковців вважають недоцільним надмірну активізацію фемінітивів у мові, обмежуючи їхнє використання лише в окремих стилях, передусім віддають перевагу розмовному та радять обмежувати їх уживання в офіційно-діловому та науковому стилях.

У сучасному мовознавстві тривають дослідження щодо вживання фемінітивів у мові, їхньої ролі та впливу на суспільство та інші аспекти мови. Дослідженням сучасних форм фемінітивів та їх словотвірними особливостями займалися чимало науковців: О. Пономарів, Н. Якименко, М. Брус, І. Франчук, Т. Нестеренко, А. Акуленко тощо. У їхніх працях у контексті сучасності подана низка класифікацій фемінітивів, що були утворені впродовж розвитку української мови.

Оскільки фемінітиви не є новим явищем в українській мові, зважаючи на їхню історичну основу, ці слова були використовувані носіями ще з давніх часів. Однак останнім часом використання фемінітивів стало активнішим і зрозумілішим для громадськості, хоча раніше в різних сферах життя носії радше остерігалися поставити в першу позицію, вважаючи це чи то якоюсь

негативною конотацією, чи то лексичним нововведенням, запроваджуваним окремою соціальною групою, чи то знущенням з мовної норми.

Чому так склалося? Цікаві міркування подає мовознавиця, викладачка Прикарпатського національного університету Ольга Деркачова: «А потім в Україну прийшли криваві 1930-ті, тотальна русифікація. Вживання фемінітивів стерлося, зійшло нанівець. До активного проговорювання фемінітивів українці повернулись аж після здобуття незалежності. А входження жінок у різні сфери діяльності провокує появу величезної кількості фемінітивів [38]. Проаналізувавши це висловлення, можна дійти висновку, що українці забули на певний час про існування фемінітивів та не використовували їх через насадження російської мови, себто лінгвоцид. Із настанням незалежності повернулася тенденція до вжитку фемінітивів, оскільки вже на той час жінки обіймали різноманітні посади та були представницями різних професій. Навіть попри це, до фемінітивів ставилися з осторогою та намагалися уникати їхнього вживання в суспільному житті.

Безпосередньо науковці стикнулися з нагальними проблемами щодо категорії назв жіночих осіб, оскільки, як зазначає Марія Брус: «Сучасні лінгвістичні дослідження, спрямовані на розкриття найновіших процесів творення і використання фемінітивів, засвідчують значну демократизацію фемінітивної підсистеми, синонімізацію фемінітивних словотворчих засобів у різних формах літературної мови, а також стилістичну невизначеність і невпорядкованість іменників зі значенням особи жіночої статі, що утруднює процеси нормування такої лексики» [9, с.235]. Відтак, нові виклики та феміністичні засади в соціумі потребують кодифікації норм творення та вживання фемінітивів, зокрема постала словотвірна проблема. Вона полягає в тому, що існує недолік у використанні стандартних правил української мови для утворення форм жіночого роду від іменників, що вказують на професії, посади, титули тощо.

Зазвичай для утворення жіночого роду від іменників, що позначають професії та посади, використовують суфікси "-ка", "-ша", "-ня", "-иця". Однак у багатьох випадках ці суфікси не дають точного відображення статі людини, що займає певну посаду або відображає конкретну професію.

Наприклад, «вчителька» зазвичай використовується для позначення жінки-вчителя, але «канадка» не завжди вважається відповідним терміном для позначення жінки, що проживає на території Канади, оскільки це може викликати спотворення інформації про її належність через одночасно переносне значення слова. Проблему багатозначності також згадує у своїй праці Марія Брус: «Частина багатозначних слів збережена з попереднього століття, напр.: манекенниця – «робітниця, яка виготовляє й виставляє манекени для загального показу й огляду», а також «працівниця швейного цеху, торговельного закладу, модельного агентства, яка приміряє, показує, демонструє одяг покупцям, гостям» [9, с.235].

Таким чином, проблема полягає в тому, що немає стандартизованих правил утворення фемінітивів від іменників, що позначають професії та посади. Це може призводити до неправильного розуміння інформації про людину, яка обіймає певну посаду або має певну професію, а також до дискримінації за статевою ознакою. Щоб розв'язати цю проблему, можна використати більш точні фемінітиви, які відображають статеву приналежність людини в професійному аспекті. Також варто звернути увагу на те, які фемінітиви використовуються в мовленні в різних соціальних групах, та сприяти розумінню та використанню їх у мовленні носіїв.

Отже, вважаємо, що в останні роки використання фемінітивів стало більш актуальним і зрозумілим в українській мові, проте досі існує чимало нагальних проблем, що потребують розв'язання.

1.3 Способи творення фемінітивів в українській мові

Порівняно з новоукраїнським періодом словотвір жіночих форм української літературної мови минулого століття зазнає надзвичайно швидких і різноманітних змін, які зумовлені мовними та позамовними чинниками. Творення й функції іменників із значенням жіночого роду переважно зумовлювалися становленням на початку ХХ ст. єдиного варіанту української літературної мови, що охоплював усе лексичне багатство української мови, завдяки чому жіночі імена набувають статусу загальноновживаних слів.

До загальних словотворчих тенденцій розвитку українських форм жіночого роду за останнє століття можна уналежнити, наприклад, зростання продуктивності способу утворення суфіксів форм жіночого роду, зокрема вживання суфіксів *-к-*, *-ниц-*, поновлення та розширення основи слів жіночого роду, особливо шляхом запозичень, переважно на основі власне українських основ, додаючи творення похідного *-к-* від власної та запозиченої форми. Також деякі номінації жіночого роду зазнали архаїзації словотвірних типів, особливо іменники із суфіксами *-ивн-*, *івн-* *-иш-*, *-чиш-*, *-ишш-*. Через поширення фемінізації у професійних сферах для представлення жінок за посадою, професією, типом було витворено чимало суфіксальних формантів, також велика кількість таких номінацій залишається традиційною, наслідуючи історичні тенденції.

Марія Брус зазначає, що основним способом утворення фемінітивів ХХ ст. і до сьогодні є «морфологічна деривація». Науковиця виокремлює такі способи творення:

- суфіксальний (основний, найбільш продуктивний):
учитель-учителька, член-членкиня, філолог-філологиня тощо.
- флексійний: *кума; бойка, католика, синьйора* [9, с. 386].
- префіксальний: *прамати, прабаба, посестра* [9, с. 40].
- конфіксальний: *безприданка* [9, с. 40].
- основоскладання: *медсестра, босоніжка* [9, с. 230].

- словоскладання: *бізнес-леді, дружина-рабиня, дружина-скнара* [9, с. 255].

Похідна форма була одним із головних способів утворення слів жіночого роду впродовж усього XX століття. У сучасній українській мові порівняно з новоукраїнською добою надто збільшилася суфіксальна деривація слів жіночого роду, новоукраїнська доба майже зберегла словотипи жіночого роду всіх слів, ухилившись від похідних *-к-*, *-ниць-* та інших типів словотвору, однак фемінітивна твірна база значно розширилася, особливо внаслідок іншомовних впливів та інтернаціоналізації української лексики. Відтак, суфіксальний спосіб є найбільш продуктивним.

Українська мова має кілька способів творення фемінітивів від іменників, що позначають професії, посади, титули тощо. Основні способи творення фемінітивів в українській мові такі:

- За допомогою суфіксів: від іменників чоловічого роду відокремлюється частина, яка містить корінь слова, а до цього кореня додається жіночий суфікс.

Наприклад: *«водій – водійка», «учитель – учителька», «директор – директорка», «біолог-біологиня»*

- Деякі фемінітиви в українській мові утворюються за допомогою перекладу з інших мов або за допомогою використання загальноновживаних термінів на позначення жіночої статі, а також за допомогою прикметникових форм. Наприклад: *«ведучий» - «ведуча», «вчений – вчена»* відповідно.

У праці «До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби: традиція і сучасність» А. Архангельська зазначає: «Активізація процесів фемінінного словотворення на межі тисячоліть викликала до життя широку й барвисту палітру нових найменувань жінки, проте в час, коли ліберальне суспільство надало носієві мови «максимальну кількість» свободи у виборі слів, які йому більше до душі, то мовознавці не

повинні стояти осторонь та оцінювати по змозі та впливати на результат такого вибору» [3, с. 27].

Отже, можемо зробити висновок, що існують розмовні варіанти фемінітивів, які формує саме суспільство і таким чином вводить їх до літературної норми, проте завдання мовознавців — саме простежити цю морфологічну норму та надати їй певної кодифікації для узагальнення, оскільки мовна норма — явище, що час від часу видозмінюється відповідно до потреб суспільства.

Висновки до 1 розділу

Фемінітиви – це жіночі назви іменників, що відображають ознаку статі особи, предмета чи явища. Українська мова має багату історію становлення фемінітивів, яка пов'язана з історичними, культурними та соціальними процесами. У давньоукраїнській мові жіночі іменники відмінювали так само як і чоловічі, за винятком деяких слів, які мали жіночий рід. Наприклад, *"жінка"*, *"діва"*, *"княгиня"*. У XVII–XVIII столітті в українській мові почали формуватися нові жіночі номінації, але вони не завжди відмінювалися окремо від чоловічих. Наприклад, *"селянин"* - *"селянка"*, *"студент"* - *"студентка"*. У XIX столітті в українській мові почали активно вживати фемінітиви, що збіглося з появою жіночих рухів у світі. Наприклад, *"письменник"* - *"письменниця"*, *"вчитель"* - *"вчителька"*. У XX столітті в українській мові з'явилася тенденція до уніфікації відмінювання жіночих іменників, за якої більшість фемінітивів відмінюють аналогічно до чоловічих іменників – маскулінів. Сьогодні фемінітиви мають важливе значення в лексико-граматичній системі української мови, оскільки дають можливість точно передати стать особи. Крім того, вони виконують соціальну функцію, нагадуючи про рівноправність чоловіків і жінок у суспільстві. Щодо словотвірних особливостей фемінітивів, то залучено такі способи словотворення: суфіксальний (основний, найбільш продуктивний), флексійний, префіксальний, конфіксальний, основоскладання та словоскладання. Усі типи, окрім суфіксального, є малопродуктивними та підкріплюються лише поодинокими прикладами.

РОЗДІЛ 2

ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕМІНІТИВІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

2.1. Уживання фемінітивів у різних стилях мовлення

Українська мова має велику кількість фемінітивів, тобто слів, які позначають жіночі номінації, або їхні характерні ознаки, або жіночі професії та посади. Уживання фемінітивів може залежати від стилю мовлення та контексту, у якому їх використовують: розмовному, художньому науковому, публіцистичному.

В усному стилі мовлення використовують фемінітиви, щоб уникнути стереотипів та підкреслити соціальну рівність. Наприклад, замість *"лікар"* використовують *"лікарка"*, а замість *"керівник"* - *"керівниця"*. Також можуть використовувати фемінітиви, які позначають професії та посади, де жінки становлять більшість, наприклад, *"вихователька"*, *"медсестра"*, *"бібліотекарка"*.

У художній літературі фемінітиви можуть використовувати для створення образів та підкреслення гендерних ролей, а також для створення емоційного настрою, наприклад, *"матінка"*, *"донечка"*, *"сестриця"*. У повсякденному мовленні вживання фемінітивів може залежати від мовного середовища та регіону. Наприклад, у деяких регіонах можуть використовувати *"вчителька"* замість *"вчитель"*, а в інших - *"вчитель"*. Також у повсякденному мовленні можуть вживати скорочені форми фемінітивів, наприклад, *"лікарка"* - *"лікар"*. У політичному мовленні використання фемінітивів може бути засобом звернення до жіночої аудиторії.

У наукових джерелах фемінітиви розглядають як одиниці, що притаманні художньому, публіцистичному й розмовному стилям мови. У праці Н. Шкурятної та С. Шевчук цю проблему висвітлюють у такий спосіб:

«Від частини іменників такої семантики за допомогою суфіксів *-к-*, *-иц-*, *-ис-*, *-ес-* утворюються співвідносні форми жіночого роду, що вживаються в усіх мовних стилях, окрім наукового й особливо офіційно-ділового: *«вихователь – вихователька»*, *«робітник» – «робітниця»*, *«інспектор» – «інспектриса»*, *«стюард» – «стюардеса»* [38, с. 386].

Науковиця Є. Чак радить використовувати такі загальні назви жіночого роду, як *«авторка»*, *«бібліотекарка»*, *«лікарка»*, *«директорка»*, *«кондукторка»*, *«касирка»* і наголошує, «що відповідне слово в чоловічому роді має більш загальний характер, і коли йдеться про офіційну назву звання, посаду або про ознаку чи вимогу, що стосується всіх, хто виконує цю роль чи роботу, треба вживати відповідне слово в чоловічому роді» [40, с. 20].

Деякі науковці вважають, що вживання фемінітивів в офіційно-діловому та науковому стилях може знизити науковий рівень текстів та ускладнити їх розуміння. Крім того, використання фемінітивів може порушувати правила граматики та стилістики, що може вплинути на якість наукового тексту. Також існує думка, що вживання фемінітивів може призвести до збентеження та непорозуміння серед аудиторії, особливо серед тих, для кого вживання таких форм є незвичним. Врешті, деякі науковці стверджують, що вживання фемінітивів може стати зайвим у наукових текстах та відвернути увагу від головного змісту тексту. Зокрема, у наукових текстах використовуються спеціалізовані терміни, які надають тексту специфічний характер та забезпечують його науковість [23].

Отже, певні науковці проти вживання фемінітивів у наукових текстах через можливість зниження наукового рівня тексту та ускладнення його зрозумілості, порушення правил граматики та стилістики, можливість збентеження аудиторії та відволікання уваги від головного змісту тексту.

Чимало науковців не радять використовувати фемінітиви в письмовому офіційно-діловому стилі, а лише в усному, оскільки такому стилю більше притаманна андроцентричність – зосередження на чоловічому роді, і він також не сприймається як гендерний аспект, тому в документах радше тяжіють до уніфікації категорії роду, а жіночий рід, себто використання фемінітивів, може стати лише додатком до бажаної інформації.

2.2 Дослідження потреби у вжитку жіночих номінацій

Сучасна тенденція до стрімкого зростання залученості жінок до різних сфер соціальних, економічних та політичних процесів, донедавна здебільшого пов'язаної маскулінними назвами та з іншими словами є виявом процесів із давніми історичними коренями, які відроджуються сьогодні як специфічні мовні особливості. Ще з праслов'янських мов утворення іменників чоловічого і жіночого роду стало характерним явищем для багатьох слов'янських мов, зокрема жіночі імена на українських землях з ранніх писемних часів поступово перетворювалися на загальну мовну течію, яка розвивається і вкорінюється в багатій і широкій базі діалектів.

Дослідження потреби у вжитку жіночих номінацій можуть бути корисними для розуміння того, як використання таких слів впливає на сприйняття та спілкування в різних сферах життя. Одне з можливих досліджень полягає в опитуванні людей щодо їхньої думки про вживання фемінітивів. Це може допомогти з'ясувати, які слова вважають найбільш відповідними та прийнятними в різних контекстах та які можуть бути менш вдалими або навіть образливими. Також можна провести дослідження, яке вивчатиме вживання фемінітивів у різних медіа, таких як преса, телебачення, радіо та інтернет. Це може допомогти з'ясувати, як уживання таких слів впливає на сприйняття інформації відповідно до традицій та звичаїв спілкування в суспільстві. Додатково можна провести дослідження,

спрямоване на вивчення впливу вживання фемінітивів на психологічний стан жінок та чоловіків, а також їхнє сприйняття ролі гендеру у суспільстві. Загалом дослідження потреби у вжитку жіночих номінацій (фемінітивів) можуть допомогти розширити розуміння гендерних відносин та визначити оптимальний спосіб вживання таких слів у різних контекстах.

Думки науковців щодо вживання фемінітивів української мови не збігаються: деякі мовознавці вважають, що вживання фемінітивів у мові не тільки не шкодить, але сприяє збагаченню її лексики та розвитку гендерної рівності в суспільстві.

Вони стверджують, що вживання фемінітивів є необхідним кроком у визнанні рівних прав чоловіків та жінок, а також безпосередньо допомагає розширити мовленнєву різноманітність та впливати на гендерну нерівність, намагаючись її позбутись [26].

Інші науковці вважають, що вживання фемінітивів може спричинити зміну синтаксису та семантики української мови, що призведе до нерозуміння та збентеження серед мовців. Крім того, вони вбачають певні труднощі у використанні фемінітивів, особливо у випадках, коли вони не є широко вживаними та не мають чіткої словотвірної та стилістичної норми [23], [35].

У будь-якому разі обговорення вживання фемінітивів української мови є важливим, оскільки вони впливають на розвиток мови та відображення гендерної рівності в суспільстві.

Мовознавці також мають різні думки про вживання фемінітивів у різних стилях, інтерпретації та ефективності цього явища.

Деякі науковці вважають, що використання фемінітивів є важливим кроком у створенні більш гендерно нейтральної ситуації в мові та суспільстві [26], [38]. Вони вважають, що такий спосіб використання мови може допомогти відобразити різноманітність та рівність гендерів у нашому світі, зміцнити позиції жінок у суспільстві та у різних сферах життя. Інші дослідники висловлюють сумніви щодо ефективності вживання фемінітивів.

Вони стверджують, що такий спосіб використання мови може бути неефективним у певних контекстах та призведе до непорозумінь, заплутаності та негативних реакцій частини співрозмовників [37].

Загалом результати дослідження свідчать, що вживання фемінітивів є складним питанням, яке може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Розв'язання цього питання повинно ґрунтуватися на конкретному контексті та потребах співрозмовників, а також на наукових дослідженнях та досвіді використання фемінітивів на практиці.

Наприклад, Катерина Городенська вважає, що використання фемінітивів в офіційно-діловому та науковому стилях не зовсім відповідає нормі, оскільки ці стилі вважаються маркованими і не потребують акцентуації на категорії роду, науковиця радить здебільшого використовувати жіночі номінації саме в усному стилі [23].

Відома науковиця та мовознавиця Ірина Фаріон дотримувалася категоричности щодо вживання фемінітивів загалом, виступала проти надмірного засилля слів жіночого роду в мовну систему, наголошуючи: «Повальне використання фемінітивів - це гвалтування українських жінок, і до цього питання треба було підходити більш виважено». «Жінки у нас надзвичайно потужні і сильні. Не треба в такий спосіб їх гвалтувати. Вони самі визначають, коли і що буде діяти. Буде у нас мериня, чи не буде, бо лікарка і вчителька у нас уже є. Чи буде у нас, перепрошую, членкиня, кореспондентка?!» [37].

Такий різноманітний спектр наукових думок лише підтверджує нагальність обговорення та затвердження фемінітивів у суспільстві, оскільки це потребує кодифікації та унормування на всіх мовних рівнях: фонетичному, морфологічному, лексичному, а особливо на лексикографічному.

2.3 Фемінітиви у новій редакції правопису 2019 року

У новій версії Українського правопису, схваленого Кабінетом Міністрів України та затвердженого Українською національною комісією з питань правопису 2019 року, науковці звернули свою увагу на проблему фемінітивів-іменників жіночого роду та, відповідно, способи їхнього творення. Як зазначалося в дослідженні попереднього розділу, фемінітиви не є новим мовним явищем в українській мові, це традиційна форма на позначення жіночих номінацій, правопис лише унормував варіативну форму на їхнє використання.

У пункті четвертому параграфа 32 розділу «Правопис суфіксів» подано кілька словотвірних формантів для утворення загальних слів на позначення сфери діяльності, професії, релігії, національності жінки тощо [36, с. 39].

Загалом за допомогою суфіксів *-к-*, *-иц-(я)*, *-ин-(я)*, *-ес-* тощо від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі. Найпродуктивнішим є суфікс *-к-*, бо він поєднується з різними типами основ:

- 1) *автор-авторка*,
- 2) *дизайнер-дизайнерка*,
- 3) *директор-директорка*,
- 4) *редактор-редакторка*,
- 5) *курсант-курсантка*,
- 6) *студент-студентка*,
- 7) *фігурист-фігуристка та ін.* [36, с. 39].

Також рекомендовано такі суфіксальні деривації до утворення фемінітивів:

- Суфікс *-иц-(я)* використовуємо насамперед до основ на *-ник-* та *-ень* від маскулінітивів – слів на позначення чоловічого роду:
 - 1) *верстальник-верстальниця*;
 - 2) *набірник-набірниця*;

3) *порадник-порадниця*;

4) *учень-учениця*.

- Суфікс *-ин-(я)* сполучаємо з основами на *-ець* та на приголосний

1) *кравець-кравчиня*,

2) *плавець-плавчиня*,

3) *продавець-продавчиня*,

4) *археолог-археологиня*,

5) *майстер-майстриня*,

6) *філолог-філологиня*,

7) *педіатр-педіатриня*,

- Суфікс *-ес-* рідковживаний, оскільки вважається іншомовним:

1) *диякон-дияконéса*,

2) *патрон-патронéса*,

3) *поет-поетеса*.

Також мовознавці допускають варіативне утворення фемінітивів, йдеться саме про певні номінації, де можливе творення фемінітивів з різними формантами, наприклад, *-ес-*, *-к-* як-от: «*поетка*» та «*поетеса*». Під час творення можна послуговуватись і простим правилом: якщо можемо утворити слово за допомогою суфікса *-к-*, то утворюємо, проте якщо з *-к-* не вдається і слово звучить дещо незвично (неприродно) чи є багато збігів приголосних, можна використовувати інші суфіксальні форманти.

Варто зауважити, що нова редакція правопису не унормовує вживання фемінітивів у різних стилях мовлення, зазвичай вони були доступні в усній формі, проте із затвердженням правопису можемо вважати, що їх допустимо вживати і в книжному мовленні, насамперед публіцистичному.

Висновки до 2 розділу

Уживання фемінітивів у мовленні є складною та актуальною темою для дослідження. Відповідно до цього, уживання фемінітивів може залежати від стилю мовлення та контексту. Здебільшого на сьогодні фемінітиви побутують саме в розмовному, художньому та публіцистичному стилях, також варто зазначити, що останнім часом велику кількість жіночих номінацій використовують у засобах масової інформації, проте не завжди вдало та нормативно. У наукових академічних текстах уживання фемінітивів може відображати стиль, що спрямований на зосередження рівності статей, проте чимало мовознавців закликають уникати такого засилля жіночих найменувань у науковому стилі, оскільки він радше тяжіє до формальности, де вимагається точність термінології, тому використання фемінітивів може бути недоцільним. У неформальному мовленні вживання фемінітивів може відображати стиль, спрямований на рівність статей та уникнення дискримінації, що є найбільш притаманним розмовному стилю. Однак деякі носії мови досі можуть вважати вживання фемінітивів незвичним або непотрібним у таких випадках.

Сучасні реалії, як зазначає Марія Брус та інші дослідники таких студій, демократизації та лібералізації суспільства вимагають порушення цього питання з огляду на потреби вжитку фемінітивів та їхньої кодифікації на всіх мовних рівнях, зокрема у стилях мовлення.

За новою редакцією правопису, що набув чинности 2019 року, фемінітиви (жіночі іменники, утворені від чоловічих за допомогою закінчення "-к" або "-ша") мають рівноправне вживання з чоловічими іменниками в українській мові. Зокрема, фемінітиви вживають, коли мова йде про конкретну жінку або групу жінок, а також у текстах, де робимо акцент на рівноправність статей. Однак у неконкретних ситуаціях, коли мова йде про загальне поняття, доцільніше використовувати чоловічі іменники в загальному роді.

Отже, новий правопис української мови встановлює рівноправність вживання чоловічих і жіночих іменників, на називання за соціальним, родинним становищем, професійною приналежністю. Проте, на думку мовознавців, вживання фемінітивів варто розглядати залежно від контексту та стилю мовлення.

РОЗДІЛ 3

ПЕРЕНОСНІ ЗНАЧЕННЯ НАЗВ ОСІБ ЖІНОЧОГО (ФЕМІНІТИВИ) ТА ЧОЛОВІЧОГО (МАСКУЛІНІТИВИ) РОДІВ

Утворення переносних значень в українській мові є одним із найцікавіших явищ у лексикології. Фемінітиви та маскулінітиви як повноцінні лексеми також можуть набувати переносних значень від прямих за допомогою асоціацій, перенесень та інших лінгвістичних механізмів. До прикладу: фемінітив “афганка” має пряме значення, що відображає особу жіночої статі, яка народилася чи проживає в Афганістані, проте переносні значення взагалі не пов’язані з жіночою статтю: 1) маскувальна тканина захисного кольору; 2) сорт коноплі як вид наркотичної речовини.

Зокрема вивчення переносних значень фемінітивів та маскулінітивів дає змогу глибше пізнати мовну картину та особливості мислення різних культур та навіть народів.

3.1.1 Основні способи утворення переносних значень слів

Більшість лексем в українській мові є багатозначними, що безпосередньо стосуються фемінітивів та маскулінітивів. Слово завжди утворюється з первинним значенням, але набуває вторинних внаслідок перенесення назви на інший об’єкт, предмет, явище тощо.

Пряме значення — це первинне значення слова, що пов’язане з дійсністю, яку воно описує. Багатозначне слово виявляє пряме значення поза контекстом. Переносне значення — це вторинне значення багатозначного слова, яке є похідним від прямого й визначається тільки у контексті через асоціацію з прямим значенням. Своєрідно трактує структуру багатозначного слова О. Д. Кошелєв. Він виділяє «основне значення – універсальне цілісне поняття, яке задається словом і постійно зберігається в пам’яті людини» та «похідне – етноспецифічне двокомпонентне поняття, яке задається фразою (словом і фразовим

контекстом), що здебільшого не закарбовується в пам'яті людини, а породжується за необхідності» [21, с. 695]. Тобто похідне значення є значенням іншого слова з певним компонентом вихідного [21, с. 699].

Цілком можна погодитися з цією думкою на прикладі фемінітива, у значенні якого відбувається перехід: *абітурієнтка* (первинне значення – це «та, хто вступає до вищого або середнього спеціального навчального закладу»; похідне від первинного значення – «спортсменка, уперше допущена до участі в якомусь змаганні, конкурсі») [10, с. 2]. Отже, можна констатувати, що вторинне значення походить від первинного зі збереженням семантичного відтінку, де друге значення, ймовірно, не фіксується в мовній пам'яті людини, а витворюється лише за потреби.

В українській мові фігурують три основні типи перенесення: за подібністю (метафоричне), за функцію та за суміжністю (метонімічне). Перенесення за подібністю є прихованим порівнянням. Перенесення за функцією пояснюють як перенесення, за якого речі можуть бути різні, проте здатні виконувати однакові чи схожі функції. Метонімічне зумовлено перенесенням назви з одного типу предмета на інший. В основі метафори і метонімії лежить перенесення назви з одного предмета (явища, дії, ознаки) на інший. Проте ці два тропи суттєво відрізняються один від одного: метафоричне перенесення здійснюється на основі подібності, а метонімічне — на основі суміжності. Метафора — це троп, побудований на вживанні слова, що позначає певний предмет (явище, ознаку, дію), для характеристики (рідше найменування) іншого предмета на основі подібності, яка існує в реальній дійсності або в уяві мовця [19, с. 31].

Також у фемінітивах та маскулінітивах простежено явище омонімії, що відрізняється від явища полісемії. Омонімія не передбачає перехід від первинного значення слова до вторинного, а тільки поєднує

пари слів, котрі не мають спільного лексичного значення, проте збігаються у граматичних формах. До прикладу: *запорожець* (первинне значення – це «житель Запоріжжя», ще одне переносне значення в контексті історизму – «українські козаки, які жили у пониззі Дніпра за порогами в XVI–XVIII ст.» та омонімічне значення «самохідна машина з двигуном внутрішнього згоряння для перевезення пасажирів і вантажів по безрейкових дорогах» [10, с. 415]. Відтак, у маскулінитиві «*запорожець*» наявне явище не тільки омонімії, а й полісемії. Тож перехід між основним та похідним значенням відбувся за суміжністю.

Питання про розмежування полісемії та омонімії є досить складною проблемою. Деякі мовознавці визнавали існування омонімії натомість заперечували полісемію. Так, О. Потебня свого часу наголошував, «де два значення, там два слова» [28, с. 33]. Тієї самої думки дотримувався й Л. Щерба: «Неправильно думати, що слова мають кілька значень. Насправді ми маємо стільки слів, скільки певне фонетичне слово має значень» [34, с. 78].

Цей погляд не сприймають сучасні мовознавці. Ю. Степанов, спираючись на вчення О. Потебні про найближчі та найдальші значення слів, вважає, що «в кожному епоху слово функціонує в загальній мові у своєму найближчому значенні й водночас у різних спеціальних сферах спілкування, головним чином у мові науки, а також у різних професійних колективах – у своїх найдальших значеннях. Найдальші значення, розвиваючись на основі найближчих значень, зрештою досягають такої відмінності від найближчих, що перетворюються в спеціальні терміни омоніми до вихідного» [32, с. 16]. Зовні явище полісемії подібне до лексичної омонімії, але це лише зовнішнє враження. Дослідники переконують, що два і більше номінативних значень можуть об'єднуватися в одному слові лише в тому разі, якщо одне або двоє з них є похідними від основного. Якщо ж такого зв'язку між значеннями

немає, то ми маємо справу вже з двома омонімами [32, с. 13]. Г. Мукан вважає, щоб визначити межу між полісемією та омонімією, треба розглядати зовнішні й внутрішні ознаки в нерозривній єдності, брати до уваги наявність чи відсутність внутрішнього значеннєвого зв'язку між семантикою співзвучних слів і лише при втраті мотивування спільної ознаки в семантичній структурі слів уважати їх омонімами [25, с. 35]. Тим часом А.Ф. Малюга зазначає, що «метафора та метонімія часто розглядаються одна поряд з одною. Вони є універсальними способами переосмислення. Різниця між метафорою та метонімією зводиться до того, що метафора як спосіб – це предикація нової якості, яку було отримано на основі аналогії, та вибір імені на основі такої подібності, а метонімія – це витяг якої-небудь властивості з уже омовленого відображення дійсності з огляду на його суміжність з властивістю нового позначуваного та підбір йому імені, що відображає цю суміжність у своїй семантиці» [23, с. 27].

3.1.2 Використання фемінітивів та маскулітивів у прямому/переносному значенні

Якщо говорити про термін «назва особи на позначення жіночої статі», то його вживали в дослідженнях з української граматики, тоді як термін «фемінітив» має витоки з гендерної лінгвістики, напряму мовознавства, представники якого досліджують гендерні аспекти мови й мовлення із застосуванням лінгвістичного понятійного апарату. Це ототожнення, з одного боку, спричиняє небажану синонімію термінів, а з іншого, – є показником притаманної мові здатності до змін, що спонукає до пошуку більш вдалого терміна, а також відбиває мовознавчі тенденції в розвитку сучасної лінгвістики [26, с. 163]. Щодо терміна «маскулітив» або ж його інший варіант «маскулінізм», то здебільшого

трапляється в наукових статтях та словниках гендерних термінів. Така номінація тільки укріплюється в мовній системі та гендерній лінгвістиці зокрема, на відміну від звичних термінологічних сполук «назв осіб чоловічої статі», «назви на позначення чоловічої особи» тощо.

А. М. Архангельська зазначає, що «аналіз суто жіночих номінантів (фемінітивів) поза системою відповідних чоловічих (маскулінізмів) є методологічно недостатнім і дослідницьки недоцільним. Він не дає можливості простежити вектори розвитку, динаміку формування парних іменників жіночого роду на базі чоловічих чи інших наявних у мові найменувань, які є твірними, у ретроспективі, виявити інтенсивність фемінізувальних процесів у різні періоди розвитку української мови та доказово підійти до кваліфікації такого явища, як фемінізація...» [1,с.33]. Цікавою є позиція М. П. Брус, яка вважає, що «творення фемінітивів у ролі співвідносних до відповідних маскулінітивів поступово переросло в загальномовну власну тенденцію. Кваліфікуючи фемінітиви, слід зважати на те, що їхня більшість є відповідниками до чоловічих назв, однак сюди зараховуємо також іменники *feminina tantum*, що утворилися відразу як назви осіб жіночої статі одиниці» [8, с.232].

У своїх переносних значеннях фемінітиви та маскулінітиви вживаються як похідні елементи, що утворені від основних номінацій, описують різні види мовної дійсності шляхом розширення або звуження лексичних значень, основних типів перенесення та омонімії з термінами. Зазвичай це локалізовані значення, які можуть бути відомі лише певній групі носіїв або зовсім семантично не пов'язані між собою поняття, що утворилися внаслідок омонімії. У другому випадку використання цих значень існують паралельно та здебільшого описують такі речі: одяг, види ігор, рослинні культури, породи тварин, елементи побуту, зачіски, знаряддя праці, хореографічні рухи тощо. До того ж щоразу в мовній

системі ці значення доповнюються внаслідок нагромадження нових сенсів, змістів та навіть втрачаються через недостатнє їх використання.

3.1.3 Функціонування значень назв осіб жіночого та чоловічого роду в сучасній українській мові

Фемінітивна та маскулінітивна проблематика розвивається та встановлюється в суспільному розвитку, мовній системі зокрема, насамперед завдяки багатогранності значень фемінітивів та маскулінів, що відображається на їхньому функціональному рівні [8, с.258]. Очевидно, що маскулітиви як номінація лише починає утверджуватися та фіксуватися у лексикографії, проте їхнє значення (і переносні, і прямі) через андроцентричність української мови завжди використовувалися носіями та були закріплені в мовленні.

Використання найменувань жінок та чоловіків у всіх функційних стилях української літературної мови, забезпечення ними всіх сфер і потреб життєдіяльності людей є свідченням їхньої «живої сили», стійкості і стабільності в мовному й мовленнєвому процесах. Зважаючи на ці параметри, функційність фемінітивів та маскулінів є досить важливою в сучасній українській мові.

Фемінітиви становлять велику категорію слів, значення яких щоразу збагачується та вдосконалюється шляхом надходження фемінітивного лексикону. Варто констатувати, що «стабільність і незмінність основного фонду загальних назв осіб жіночої статі, який сформувався та утвердився завдяки мовній практиці, є національним надбанням, що ідентифікує український народ серед інших народів та відображає його власні здобутки в галузі творення фемінітивів, з одного боку, а також запорукою міцного, усталеного і врівноваженого державного життя й національного розвитку» [8,с.259]. Під впливом нових мовних факторів

фемінітивна та маскулінитивна підсистема української мови зазнає різних змін і коректив, зокрема це стосується поповнення мовної практики переносними значеннями, які витворюються внаслідок потреби опису об'єктів, елементів виду діяльності людини. Зазвичай такі переносні значення не характерні для офіційно-ділового та публіцистичного стилів, переважно використовуються в художньому, розмовному мовленні.

Категорія фемінітивів у лексикографічній практиці відображена й дотепер збережена з відсиланням до категорії маскулінитивів (у розкритті лексико-семантичних, функційно-стилістичних та інших ознак), що зумовлює сприйняття загальних назв жінок як варіантних щодо найменувань чоловіків і частково обмежує та стримує функціонування таких номінативних одиниць (особливо в галузях наукового й офіційно-ділового стилів). Попри те, що фемінітиви утворюються від маскулінитивів, що вказує на дериваційний складник, переносні значення витворюються самотійно від прямих номінацій. Водночас швидкі лексичні зміни, зумовлені власними мовними процесами, активізують творення фемінітивів і спричиняють активне продукування та використання назв жінок, що породжує низку нових завдань у зазначеному напрямі. Для розв'язання фемінітивних проблем і зокрема питання про функціонування назв жінок у сучасній українській мові вартими уваги є українські лінгвістичні першоджерела, у яких ідеться про граматичні та інші ознаки фемінітивів. Вони розкривають наукові погляди й здобутки, містять чималі напрацювання з фемінітивної проблематики, допомагають певною мірою усвідомити статус фемінітивів, процеси їх творення й використання, пізнати власні мовні традиції й виробити належні підходи щодо потрактування та застосування фемінітивів.

У ракурсі історичного дослідження фемінітивів предметом наукового зацікавлення є перші українські граматичні праці, які стали проявом особливого інтересу до історії, етнографії, народної творчості й інших ознак українського народу в період загальноєвропейського руху відродження і потужним спалахом історичних, мовознавчих та інших наукових досліджень у XIX – на початку XX століть, зокрема на західноукраїнських землях. Однак початки таких досліджень сягають ще часів зародження й розвитку лінгвістичної науки загалом на українських землях. [8, с. 325]. Окремі фемінітиви обслуговують сьогодні всі функційні стилі української літературної мови, і це певною мірою забезпечує нормативне використання лексики відповідно до потреб і вимог сучасного суспільного розвитку. Водночас не для всіх стилів української мови характерне рівномірне й однотипне використання фемінітивів. Якщо в одних стилях назви жінок становлять строго визначену категорію слів, переважно стилістично нейтральну, регламентовану й кодифіковану на письмі (в офіційно-діловому, науковому, конфесійному), то в інших стилях може допускатися використання практично всього фемінітивного багатства української мови (у художньому, публіцистичному, розмовному, епістолярному). Крім того, деякі стилі або їхні різновиди виступають джерелами породження нових словотвірних одиниць і збагачення української мови (як-от у художньому), чого не допускають замкнутіші стильові різновиди: наприклад, офіційно-діловий та публіцистичний.

В аналізі фемінітивів за функційними особливостями показовою й визначальною ознакою цієї категорії слів є забезпечення й наповнення нею всіх стилів сучасної української літературної мови. Так кожний стиль відзначається своєрідністю й неповторністю щодо використання загальних назв жінок. Першорядне місце в цьому плані відводиться художньому стилю, для якого переносні значення фемінітивів є

невіддільним лексико-семантичним пластом слів, до того ж найбагатшою і найпродуктивнішою, порівняно з іншими функційними стилями. У будь-якому жанрі й напрямі художнього стилю представлені більшою чи меншою мірою всі тематичні групи слів, а постійно й активно використовуваними є назви жінок за родинними зв'язками, за стосунками, відносинами між людьми [8].

Висновки до 3 розділу

У третьому розділі було досліджено основні способи утворення переносних значень слів, проілюстровано категорію найменувань фемінітивів та маскулінитивів як термінологічних номінацій. Проаналізовано погляди мовознавців (О. Потебня, Л. Щерба, Г. Мукан) на розмежування лексичних явищ: полісемія та омонімія, висвітлено функційність слів у різних стилях мовлення та актуальність їх використання, зокрема було виявлено різні чинники фемінітивної та маскулінитивної підсистеми української мови, що зазнають змін, зокрема це стосується поповнення у мовній практиці переносних значень.

РОЗДІЛ 4

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ: ЗАГАЛЬНА КЛАСИФІКАЦІЯ ПЕРЕНОСНИХ ЗНАЧЕНЬ

4.1.1. Класифікація за статтю

Ця класифікація стосується здебільшого фемінітивів, які, зокрема, виокремлюються в інші розгалуження: назви жінок за родом діяльності, за професією, за соціальним статусом, за місцем проживання, національністю тощо.

Найбільшою виявилася вибірка серед назв осіб жіночого роду за місцем проживання та національністю:

→ *американка* – 1) «жіноче населення Сполучених Штатів»; 2) «гра в більярд»; 3) «парі»; 4) «бур'ян, який швидко насівається» [10, с.25]; 5) монтажна муфта;

→ *англійка* – 1) «представниця роду»; 2) «викладачка української мови» [10, с.26];

→ *болгарка* – 1) «жителька Болгарії»; 2) «електрична пилка» [10, с.91];

→ *британка* – 1) «жителька Великої Британії»; 2) «британська порода кішки» [10, с. 97];

→ *гуцулка* – 1) представниця етнографічної групи; 2) ворожка, віщунка; 3) гуцульський танець; 4) чоловіча сорочка [10, с. 131];

→ *канадка* – 1) «жіноче населення Канади»; 2) «куртка на хутрі з капюшоном»; 3) «чоловіча зачіска» [10, с.518];

→ *киянка* – 1) «жителька Києва»; 2) «дерев'яний молоток, яким користуються в столярні» [10, с.538];

→ *кубанка* – 1) «жіноче населення Кубані»; 2) «невисока смушева шапка з пласким верхом із тканини або шкіри»; 3) «сорт пшениці» [10, с. 595];

→ *панамка* – 1) «жіноче населення Панами»; 2) «літній капелюх, головний убір» [10, с. 880];

→ *полька* – 1) «жителька Польщі»; 2) «чеський старовинний швидкий за темпом парний народний танець»; 3) вид чоловічої стрижки [10, ст. 1039];

→ *українка* – 1) «жителька України», 2) «сорт озимої пшениці» [10, с. 1502];

→ *угорка* – 1) «жителька Угорщини», 2) «сорт сливи, плоди якої мають видовжену форму» [10, с. 1495];

→ *циганка* – 1) «народність»; 2) «циганська голка»; 3) «зимовий сорт вишні»; 4) «картопля темного кольору» [10, с. 1583].

Цікавим є приклад “*кабардинка*”, основне значення якого – це 1) «жителька, що проживає у Кабардино-Балкарії», а похідні – 2) «чоловічий танець, поширений на Кавказі», 3) «смушева шапка з шестикутним верхом, оздоблена різними прикрасами» [10, с. 512]. До того ж внаслідок деапелятивації фемінітив перейшов у топонім – село Кабардинка, що розташоване на Чорноморському узбережжі.

Відповідно до вказаних прикладів можемо констатувати, що з-поміж фемінітивів з основною семантикою на позначення особи за місцем проживання чи національністю, виокремлюються різні значення, не пов’язані з первинним, а отже, ілюструють омонімію з термінами. Унаслідок аналізу цих лексем можемо зробити висновок, що первинне значення фемінітивів корелюється в омонімії зі значеннями рослин, тварин, видів спорту, одягу, зачісок, інструментів тощо.

4.1.2. Класифікація за видами перенесення

Похідні переносні значення фемінітивів та маскулінитивів витворюються за допомогою трьох типів перенесення: за подібністю, за суміжністю, за функцією. Метафоричне перенесення зазвичай відбувається у словах, які так чи так пов'язані схожим значенням або доповнюються від первинного вторинному на основі порівняння.

До прикладу, маскулінитивів *“боксер”* має перше значення «спортсмен, який займається боксом», друге — «порода службової собаки» [10, с. 91]. Отже, переносне значення витворилося внаслідок подібності фізично сильної людини, котра займається єдиноборством, до мускулистої тварини. Також у словниковій статті подано третє (локальне) значення, яке, імовірно, витворилося шляхом метонімічного перенесення: *боксер* — «учасник Іхетуанського повстання 1900–1901 у Китаї» [10, с. 91]. Дослідивши етимологію цієї номінації, можна припустити, що так називали повстанців, які за своєю силою були схожі на боксерів, тому певним чином у такому витворенні значень вибудовується причинно-наслідковий зв'язок, що дає підстави класифікувати перенесення за суміжністю (метонімічне).

Серед фемінітивів-прикладів припустимо перенесення значення за суміжністю у слові *“курсантка”*, де першим виступає значення «слухачка курсів», а другим — «вихованка військового училища» [10, с. 599]. За такого ж типу перенесення уналежнюємо маскулінитив *“абонент”*, де перше значення — це «користувач абонента», друге — «адресат поштового відділення» [10, с. 2]. Перенесення за функцією фіксуємо у слові *“кухарка”*, що означає «фахівчиня з кухарської справи» та «служниця або наймичка» [10, с. 274]. По суті, обидва значення поєднує тотожність функцій, ролей, пов'язаних з родом діяльності жінки. Перенесення за подібністю серед фемінітивів виявилось найбільш продуктивним. Так у слові *«комедіантка»* простежуються переносні значення.

1) «удаганиця, лицемірка» та 2) «про людину, що своєю поведінкою,

учинками схожа на штукаря, фокусника» від прямого «взагалі артистка//цирковий клоун; штукар» [10, с.558].

Таким чином, припускаємо, що цей перехід може стати прихованим порівнянням від назви особи за родом діяльності до опису рис людини. Отож подано певні приклади, які ілюструють перехід від прямих до переносних значень.

4.2. Позакласифікаційні одиниці, які не мають відповідників у назвах осіб жіночої статі

До позакласифікаційних одиниць, які не витворюються внаслідок омонімії або полісемії, належать пароніми.

Наприклад:

Аварійка – «автомашина, оснащена устаткуванням, необхідним для усунення, запобігання аварій, технічних несправностей»; [10, ст. 4];

Аварка – «тюркські племена, які в VI ст. завоювали придунайські райони, заснували свою державу і проіснували там до початку IX ст.» [10, ст. 4];

Грекиня — «жителька народу, що становить основне населення Греції». [10, с. 260];

Гречка – 1) «однорічна трав'яниста медоносна рослина, із зерен якої виготовляють високопоживну крупу та борошно»; 2) «зерно цієї рослини» [10, с. 260];

Китайка – 1) «густа, переважно синя шовкова тканина, яку завозили з Китаю; 2) бавовняна тканина, яку виробляли в росії»; 3) «морозостійкий сорт яблуні з невеликими плодами»; 4) «дрібні плоди цієї яблуні» [10, с. 538];

Китайка – «жителька народу, що становить основне населення Китаю» [10, с. 538];

корейка – «свиняча або теляча копчена грудинка». [10, ст. 574];

Кореянка – «народ, що становить корінне населення Кореї». [10, ст. 574];

Сербка – «південнослов'янська народність, що живе в Югославії, Боснії та Герцеговині, в інших балканських країнах» [10, ст. 1307].

Сербіанка – «циганський народний танець швидкого темпу» [10, ст. 1307];

Турка – «невелика металева посудина з довгою ручкою для приготування кави» [10, с. 1486];

Туркенья – «жіночий народ, що становить основне населення Туреччини» [10, с. 1486].

Отже, зрозуміло, що окремо лексеми з паронімічних пар можуть мати свої переносні значення, наприклад, “*китайка*”, “*гречка*”, проте їх не можна вважати фемінітивами, тому що вони не корелюються з поняттям жіночої особи.

4.3. Словотвірні особливості творення фемінітивів.

Безумовно, важливим аспектом у дослідженні фемінітивів також є дериваційні елементи творення слів, що безпосередньо впливають на значення слів. Основним методом деривації фемінітивів є суфіксація. Слова, утворені суфіксальним способом, становлять основну частину на позначення назв осіб жіночого роду (80%). Загалом в українській мові функціонує понад 13 продуктивних суфіксів для творення фемінітивів. У межах суфіксальних дериватів виокремлюються слова із суфіксом *-к-а* та з похідними від нього формантами *-инк-а* (кабардинка), *-інк-а* (лючінка), *-енк-а* (навіженка), *-очк-а* (циганочка, любаночка), *-ечк-а* (лялечка, кралечка), *-ичк-а* (істеричка, історичка), *-унк-а* (брехунка, мовчунка), *-анк-а* (тіччанка), *-янк-а* (полонянка, громадянка); із суфіксом *-иц-а* та з похідними від нього формантами *-ниц-а* (крутильниця, месниця, машкарниця), *-лиц-а*, *-чиц-а* (вовчиця), *-лниц-а*

(махальниця); із суфіксом *-н-а* та з похідними від нього формантами *-ан-а*, (*-анн-а*), *-ечн-а*(*-єчн-а*), *-ичн-а* (дедична) тощо [8, с. 5].

Найчастотнішими словотвірними засобами є суфікси *-к-*, *-ин-*, *-ес-*, *-иц-*, які приєднуються до відповідних маскулінитивів. Номінації на позначення жінок переважно використовують у тому випадку, коли важливо зазначити, що суб'єктом дії постає саме жінка. Іноді послуговуються паралельними формами до фемінітивів: «жінка + маскулінитив» або зворот «жінка, що...». До прикладу: *абонент-абонентка*, *курсант-курсантка* або *жінка-абонент*, *жінка-курсант*, проте, за словником Галини Плачинди, з 2018 року зафіксовано варіант «*курсантка*», але досі високопосадові найменування та спеціальні звання осіб рядового та начальницького складу служби цивільного захисту рекомендують уживати зі словом «пані»: *пані лейтенант*, *пані капітан*, *пані майор*, *пані генерал тощо* [29, с. 7].

Висновки до 4 розділу

У практичному четвертому розділі було досліджено види класифікацій за статтю, за основними видами перенесення та позакласифікаційні елементи, відображені у паронімічних парах слів. Класифікація за статтю, що окремо стосувалася фемінітивів, передбачала значення слів, котрі вступають в омонімію з термінами. У наведених прикладах другого підпункту було проілюстровано лексеми відповідно до типів перенесення. Також відтворено словотвірні особливості фемінітивів, котрі походять із маскулінитивів, та досліджено суфіксальні форманти, за допомогою яких і створюються назви осіб жіночого роду.

РОЗДІЛ 5

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ФЕМІНІТИВІВ У ЗЗСО

5.1. Методи викладання фемінітивів у ЗЗСО

Методика викладання фемінітивів у закладах загальної середньої освіти на уроках української мови має бути затверджена у планах з поясненням конкретної мети та потреби їхнього вжитку на уроках. Варто окреслити кілька напрямів: науковий з погляду лексики та правопису, виховний із метою тлумачення жіночих номінацій на основі гендерної лінгвістики. Викладання фемінітивів на уроках української мови можна проводити на кількох рівнях - від ознайомлення з їхнім значенням та правописом до аналізу їх ролі в мовленні та виявлення їх взаємозв'язку з культурним контекстом.

Існує кілька можливих підходів до викладання фемінітивів на уроках української мови:

1. Ознайомлення з фемінітивами та їхнім правописом. Можна почати з простих вправ на розпізнавання фемінітивів та правильного написання їхніх формантів. Такий спосіб буде корисний як у вправах на тему культури мовлення, так і в завданнях на знання орфографії.
2. Аналіз ролі фемінітивів у мовленні. Фемінітиви можуть мати важливу роль у вираженні ставлення до висловлюваного. Можна запропонувати учням розглянути тексти, у яких використовують фемінітиви, та визначити, яку роль вони відіграють у контексті мовлення з метою з'ясувати важливість вжитку жіночих номінацій.
3. Вивчення історії та культурного контексту фемінітивів. Фемінітиви можуть відображати культурні особливості та соціальні зміни. Можна вивчити історію та етимологію деяких фемінітивів, звернувши увагу на те, як вони змінювалися впродовж певного часу та які культурні процеси впливали на їхнє поширення.

4. Порівняння з іншими мовами. Можна порівняти фемінітиви в українській мові зі словами, що їх використовують для позначення жіночих номінацій в інших мовах.

Це допоможе учням краще зрозуміти, які культурні особливості відображає використання фемінітивів як в українській, так і в іноземних мовах з метою аналізу фемінітивів українською мовою, та сприятиме розвитку міжкультурної компетенції.

5. Створення власних фемінітивів. Можна запропонувати учням придумати власні фемінітиви для слів, що не мають жіночого відповідника. Це допоможе краще зрозуміти принципи утворення фемінітивів та розвивати творчість (наприклад, до маскулінитива “в’язень”).

Отож у будь-якому разі викладання фемінітивів на уроках української мови повинно сприяти розвитку грамотності та мовної культури учнів, а також має допомогти їм краще зрозуміти культурний та соціальний контекст використання назв осіб жіночого роду в усіх сферах життя.

5.2 Методичні рекомендації щодо викладання в ЗЗСО

Викладання фемінітивів у ЗЗСО є складною та актуальною проблемою, що потребує докладного розгляду. Оскільки це питання пов'язане з гендерною рівністю, то його важливо розглядати з різних поглядів відповідно до стандартів навчання у закладах загальної середньої освіти.

Ось кілька методичних рекомендацій щодо вживання фемінітивів у школі:

1. Дотримуйтеся здорового глузду.

Не треба забувати про те, що вживання фемінітивів не є єдиним способом досягнення гендерної рівності. Деякі науковці стверджують, що іноді вживання фемінітивів може бути зайвим або навіть не відповідати культурним традиціям або лексичним особливостям мови. У разі, якщо ви не

впевнені, чи потрібно вживати фемінітиви, зверніться до наукових видань, посібників або до експертів.

2. Ретельно вивчати контекст уживання.

Фемінітиви можуть бути використовувані в різних контекстах і мати різні значення. Тому важливо вивчати контекст вживання, аби не порушувати правила мовленнєвої етики. Наприклад, не всі фемінітиви можуть бути вжиті в усіх галузях професійної діяльності, як зазначають науковці.

3. Зважати на культурні особливості.

Уживання фемінітивів може залежати від культурних особливостей та традицій країни. Тому важливо дотримуватися місцевих традицій, але при цьому не забувати про гендерну рівність.

4. Спілкуватися з учнями про їхні потреби.

Розмова з учнями може допомогти зрозуміти їхнє ставлення до вживання фемінітивів. Школярі можуть мати різні думки та відчуття щодо цього питання, проте навіть якщо така думка різко негативна, було б добре передбачити в навчальній програмі години на вивчення фемінітивів із тим, щоб учні змогли усвідомити потребу в їхньому вжитку.

5. Не використовуйте фемінітиви як засіб політичної коректності.

Фемінітиви не повинні бути засобом примусу до використання.

Краще вживати терміни, які є стандартними та загальноприйнятими, проте варто на уроках намагатися сформувати в учнів традицію до вживання фемінітивів з огляду на їх важливість.

6. Приділяйте увагу культурним стереотипам.

Фемінітиви можуть бути використані як засіб подолання культурних стереотипів, проте водночас вони можуть створювати непорозуміння у спілкуванні мовців. Наприклад, використання жіночих форм професій може призвести до того, що ці професії будуть асоціюватися винятково з жінками, що не завжди відповідатиме дійсності.

7. Створіть сприятливе середовище.

Для досягнення гендерної рівності у школі необхідно створити сприятливе середовище, де кожен учень чи учениця має можливість розвиватися та досягати успіхів незалежно від своєї статі. Тому важливо не тільки вживати фемінітиви, а й створювати рівні умови для всіх учасників освітнього процесу.

Зважаючи на ці методичні рекомендації, можна забезпечити ефективне вживання фемінітивів у ЗЗСО та досягти гендерної рівності в освітньому середовищі.

Також зважаючи на методичні складники, пропонуємо до застосування на практиці зразки певних лексико-семантичних та морфологічних завдань, які можна використати на уроках української мови з різних мовознавчих наук, а саме: морфеміка, словотвір, лексикологія тощо.

● Вправа №1

Мета: проаналізувати суфікси щодо утворення фемінітивів.

Утворіть від маскулінитивів (слів на позначення чоловічого роду) фемінітиви (слова на позначення жіночого роду) за допомогою суфіксів -к-, -ин-, -иц-, -ес- тощо.

Учитель, біолог, художник, поет, член, майстер, філолог, продавець, нотаріус, менеджер, автор, письменник, декан, барон, фундатор, фотограф, адвокат, кореспондент, програміст, барабанник.

★ Визначте, з якими суфіксами вдалося найбільше утворити фемінітивів.

★ Значення невідомих слів з'ясуйте за словником іншомовних слів.

● Вправа №2

Мета: закріпити знання учнів про словотвір.

Попрацюйте з поданими словами, розмежуйте твірні та похідні слова, прокоментуйте способи їхнього творення.

- 1) журналіст, журналістський, журналістка;
- 2) продавати, продавець, продавчиня, продано, проданий;
- 3) куплена, покупець, купити, купивши;
- 4) історія, історик, історичний, історикиня, історичка;
- 5) айтівець, айтікомпанія, айтівця, айтішник, айтішниця.

- ★ Прокоментуйте: які фонетичні процеси відбуваються під час творення нових слів від поданих вище.
- ★ Поміркуйте: які слова радше можна використати в усному мовленні? Чому? Чи трапилися вам слова, які звучать не на український манір? Прокоментуйте їхнє вживання в повсякденному мовленні носіїв.

5.3. Гендерний аспект у вивченні фемінітивів на уроках української мови

Упровадження гендерних аспектів в освітній процес має сприяти налагодженню стосунків між хлопцями та дівчатами, реалізації їхнього індивідуального потенціалу, самореалізації в професійному та сімейному житті, розвитку партнерських стосунків між учителями та учнями обох статей. Традиційно увагу більшості дослідників не привертають гендерні ролі жінок, головним чином через низький соціальний статус, різницю в оплаті праці тощо. Водночас слід наголосити, що питання гендерних ролей чоловіків потребує такого ж глибокого вивчення, як і жіночих. З дитинства у хлопців формується переконання, що вони повинні бути сильними, здібними, успішними, і у зв'язку з цим сильні жінки сприймаються ними як загроза сильному початку і процесу спілкування з ними. За допомогою використання вчителем на уроках української мови та загалом в освітньому процесі

фемінітивів ще зі шкільної парти в учнів формується адекватне ставлення до вживання жіночих номінацій відповідно до сучасних тенденцій.

Гендерний аспект має важливе значення у викладанні фемінітивів у закладах загальної середньої освіти, оскільки це сприяє підвищенню свідомості про гендерну рівність та важливість їх використання. Деякі можливі підходи до викладання фемінітивів з гендерною перспективою можуть корелюватися з використанням гендерно чутливого мовлення. Учитель може наголосити на важливості використання гендерно чутливого мовлення, що відображає рівноправність чоловіків та жінок. Можна звернути увагу на те, як правильно використовувати фемінітиви в мовленні, щоб уникнути стереотипів та дискримінації. Також додатково можна порівняти наявність фемінітивів в українській мові зі словами, що їх використовують для позначення жінок в інших мовах. Це може сприяти розумінню відмінностей у підходах до гендерного мовлення в різних культурах. Безумовно, фемінітиви відображають певні соціальні та культурні аспекти, а особливо це стосується наявних стереотипів про роль жінок у суспільстві. Варто згадати українських письменниць, які стали рушіями розвитку феміністичного руху XIX століття, оскільки література завжди була потужним механізмом вираження ідей та впливу на суспільну свідомість. Письменниці того часу мали унікальну можливість порушувати гострі соціальні питання, зокрема жіночої емансипації. Леся Українка, Ольга Кобилянська, Наталія Кобринська та багато інших громадських та культурних діячок порушували питання жіноцтва та намагалися розв'язати міф про місце жінки на кшталт німецьких трьох “К” – Kinder, Küche, Kirche (дитина, кухня, церква).

Можна провести лінгвістичне дослідження того, які фемінітиви є позитивними, а які – негативними, та використати цю інформацію для виховання гендерної свідомості учнів. Посприяти викладанню фемінітивів

можуть також пізнання під час вивчення ролі жінок у соціуму та історії. Це допоможе учням краще досягнути важливості гендерної рівності.

Також викладання фемінітивів можна поєднати з різними дисциплінами, наприклад, з історією, літературою чи соціологією. У такий спосіб це може допомогти учням зрозуміти, як гендерна рівність відображається в різних сферах життя. Варто залучати учнів до обговорення щодо використання фемінітивів, простежуючи потребу їхнього вжитку. Це може посприяти розвитку критичного мислення та зростанню усвідомлення учнів щодо важливості гендерної рівності в сучасному світі.

Таким чином, викладання фемінітивів у закладах загальної середньої освіти з гендерною перспективою може пришвидшити виховання в учнів розуміння гендерної рівності, прийняття її й у такий спосіб розвіяти міфи та стереотипи про хибне використання й творення фемінітивів загалом.

Висновки до 5 розділу

Отже, проаналізувавши конкретну ситуацію феміністичної методики викладання в закладах загальної середньої освіти, можна зробити такі висновки: згідно з сучасними реаліями необхідно окреслити правила та методи феміністичної інтерпретації в школі. У цьому розділі ми намагалися самостійно сформулювати рекомендації щодо того, як викладати матеріал про жіночі номінації і яких аспекти варто розкрити під час їхньої інтерпретації на уроках української мови. По-перше, необхідно розкрити лінгвістичні аспекти номінацій жіночої статі з огляду на різноманітність лексики та словотворчі особливості. Окрім освітнього дискурсу впродовж навчання, також важливо окреслити освітні цілі, що відповідають гендерній ситуації у світі та допомагають зрозуміти порушені проблеми.

У дослідженні також розглядали гендерні аспекти викладання фемінітивів у ЗЗСО, акцентуючи на важливості загальних жіночих назв, а також на соціальні та культурні елементи для розвитку гендерної обізнаності серед школярів.

ВИСНОВКИ

Під час опрацювання наукової літератури, а саме: монографій, наукових статей, методичних та лексикографічних праць, робіт у періодиці – нам вдалося зібрати інформацію про фемінітиви, їхню історію створення та особливості деривації. Окрему увагу було приділено двом частинам монографії М. П. Брус «Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування».

У першому розділі було проаналізовано як історичні аспекти творення та появи фемінітивів в українській мові, так і сучасні виклики в галузі науки. Також проілюстровано погляди українських мовознавців на закономірність лексичних явищ, зокрема омонімії та полісемії, а також прямі та переносні значення фемінітивів і маскулінітивів, їх використання та шляхи витворення лексичних понять. Проаналізувавши наукову літературу, ми з'ясували функційність фемінітивів та маскулінітивів у мовній системі. Прямі значення функціонують у всіх стилях мовлення, а переносні здебільшого фігурують у художньому стилі та розмовній мові. Щодо самих термінів «фемінітив» та «маскулінітив», з'ясовано, що вони тільки закріплюються в мовознавстві як номінативні елементи, проте мають більш популярні аналоги «назви осіб чоловічого/жіночого роду», «найменування жінок та чоловіків» тощо.

Ми встановили специфіку функціонування фемінітивів у лексико-граматичній системі, звернули увагу на різноманітні способи словотворення та виокремили основні та другорядні, які поміж них є продуктивними та малопродуктивними. До малопродуктивних суфіксів фемінітивів можна віднести такі *"-ин"*: цей суфікс використовують для утворення фемінітивів від іменників чоловічого роду, проте він є досить рідкісним і використовується переважно в історичних та книжкових текстах, *«-иха»*: цей суфікс також використовують для утворення фемінітивів від іменників чоловічого роду, але він є досить малопродуктивним і використовується досить рідко.

До багатопродуктивних суфіксів фемінітивів можна віднести: «-ка», наприклад, з маскулінитива "поет" можна утворити фемінітив "*поетка*"; «-иця»: цей суфікс також використовують для утворення фемінітивів від іменників чоловічого роду, і він також є досить поширеним. Наприклад, з маскулінитива «*пекар*» можна утворити фемінітив «*пекарка*».

У другому розділі описано використання фемінітивів в окремих стилях мовлення, проаналізовано загальні сучасні лінгвістичні потреби у вжитку номінацій жіночого роду. Важливу увагу було сконцентровано на фіксації фемінітивів у новій редакції правопису 2019 року. Додатково було проаналізовано погляди відомих мовознавців (К. Городенської, І. Фаріон, А. Архангельської та ін.) щодо використання фемінітивів у різних стилях мовлення.

У третьому та четвертому розділі практично досліджено, як саме витворюються переносні значення у фемінітивах та маскулінитивах за трьома основними типами перенесення: за подібністю (метафоричне), за функцією, за суміжністю (метонімічне). Оптимальними для маскулінитивів та фемінітивів виявилось метафоричне й метонімічне перенесення, рідше траплялося за функцією. Додатково проаналізувавши лексеми, виявлено другорядні різновиди класифікацій, які стосуються саме фемінітивів: за статтю, за місцем проживання в країнах та регіонах, за етнічною ознакою, за соціальним статусом та родом діяльності: *абітурієнтка, курсантка, кухарка, американка, болгарка, гуцулка, канадка, киянка, полька, українка, угорка, циганка* тощо [10]. З-поміж такого ряду лексем було виявлено омонімію з термінами на позначення елементів одягу, ігор, рослинних культур, плодів, тварин тощо. Окрім полісемії та омонімії, також досліджено питання паронімії у фемінітивах, так звані позакласифікаційні одиниці, що не корелюються з витворенням переносних значень між собою: *аварка-аварійка, грекиня-гречка, китайка-китаянка, сербка-сербіанка, турка-туркенья* [10].

Було проаналізовано словотвірні особливості творення фемінітивів від маскулінитивів, що мають здатність впливати на значення цих слів. Із найбільш поширених суфіксальних дериватів виявилися саме такі: *к-*, *-ин-*, *-ес-*, *-иц-* тощо.

У п'ятому розділі проаналізовано проблеми викладання і вивчення фемінітивів у закладах середньої освіти, подано напрацьовані методичні рекомендації щодо їх вживання на уроках української мови, а також додатково висвітлено гендерний аспект, зумовлений викликом таких процесів, як лібералізація та демократизація суспільства, що безпосередньо стосується концепту формування в учнів гендерної свідомості крізь призму вживання фемінітивів.

У процесі дослідження було проаналізовано значення фемінітивів і маскулінитивів, що по-різному функціонують у лексико-семантичній системі. Під час опрацювання наукової літератури, а саме: монографій, періодичних статей, лексикографічних праць – нам вдалося зібрати інформацію про прямі й переносні значення фемінітивів та маскулінитивів. Окрему увагу під час збору фактичного матеріалу було приділено «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» за ред.. В. Т. Бусела та словнику, який є другою частиною монографії «Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування» М. П. Брус. За результатами опрацювання останніх праць було сформовано картотеку-додаток із 31 мовної одиниці з прямими та переносними значеннями.

Напрацювання цієї роботи можуть слугувати допоміжним матеріалом у ґрунтовному вивченні теми «Лексикологія: прямі та переносні значення» у ЗССО, а також можуть бути використані при докладнішому дослідженні витворення значень на прикладах фемінітивів і маскулінитивів та під час аналізу їх лексико-семантичних, словотвірних, формально-граматичних показників.

Перспективою для подальших досліджень щодо цієї теми можна вважати використання прямих та переносних значень у не властивих їм стилях мовлення, аналіз похідних (нових) понять від назв осіб жіночого та чоловічого роду слів, що досі не зафіксовані у лексикографічних працях; у майбутньому було б доцільно створити механізм укладання словника переносних значень фемінітивів або маскулінітивів. Перспективою для подальших досліджень щодо цієї теми можна вважати вживання фемінітивів у різних типах мовлення та формування потенційних рекомендацій для навчальних програм у ЗЗСО щодо викладання фемінітивів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніщенко О. Гендерні дослідження в педагогічній науці та практиці : навчальний посібник / за ред. Г. Лактіонової, Н. Яковець. 2-ге вид., доп. і перероб. Ніжин : Видавництво НДУ ім. Миколи Гоголя, 2008.
2. Архангельська А. *Femina cognita*. Українська жінка у слові й словнику. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 444 с.
3. Архангельська А. М. До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби: традиція і сучасність. *Мовознавство*, 2013, № 6.
4. Баган М. П. Історичний портрет фемінітивної підсистеми української мови. *Українська мова*. 2020. № 1 с. 153-157.
5. Білоусенко П. І. Зіставна характеристика суфіксів -ин-(а) та -чин-(а) /-щин - (а) в історії української мови (номени живої природи) *Українська мова*. 2019. № 2. с. 3-20.
6. Білоусенко П. І. Лексико-словотвірні типи нульсуфіксальних дериватів в українській мові XI–XIII ст. (іменники жіночого й середнього роду, плюративи) // *Мовознавство*. 2020. № 5. с. 3-14.
7. Брус М.П. Загальні жіночі особові номінації в українській мові XVI - XVII століть: словотвір і семантика : дис.....канд. філол. науки: 10.02.01.Прикарпт. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2001. 20 с.
8. Брус М.П. Становлення категорії жіночості в українській мові / *Вісник Прикарпатського університету. Філологія*. – Івано-Франківськ, 2006. – Вип. XI-XII. – С. 39-48.
9. Брус М.П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування : монографія. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. 440 с.

10. Брус М. П. Фемінітиви української мови в переплетінні давніх сучасних тенденцій. Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. Сер. Філологічна. 2009. Вип. 46. Ч. 1. С. 61-69.
11. Брус М. П. Фемінітиви в українській мові XI–XV ст. *Вісник Запорізького нац. ун-ту. Філол. науки*. Запоріжжя: Запорізький нац. ун-т. 2006. С. 28–34.
12. Вакуленко М. О. Декілька зауваг щодо фемінітивів в українській мові. Вісник Національної академії наук України. 2018. № 1. С. 86-89.
13. Валюх З. О. Реалізація модифікаційної словотвірної семантики в українських фемінативах. Проблеми сучасної філології: лінгвістика, літературознавство, лінгводидактика: зб. наук. праць. Полтава, 2013. № 6. С. 16–21.
14. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматика української мови / за ред. І. Вихованця. Київ: «Пульсари», 2004. 400 с.
15. Гінзбург М., Гендерні особливості української мови, на які треба зважати. С.75-83
16. Годована М. П. Словник-довідник назв осіб за видом діяльності / За ред. Л. В. Туровської. К.: Наук. думка, 2009.
17. Городенська Катерина. Українське слово у вимірах сьогодення. – Видання друге, істотно доповнене. Київ : КММ, 2019. 208 с.
18. Грабович Р. Жінка-політик чоловічого роду: 90 років з дня народження. *Віче*. 2007. № 21-22. С. 7.
19. Гуш Ю. Вона директор чи директорка? Або чому варто використовувати фемінітиви. *Справжня вартя*. 2016. № 4.
20. Давня українська мова. Фемінітиви та їхнє походження
URL:<https://www.radiosvoboda.org/a/davnia-ukrayinska-mova/31149104.html> (дата звернення: 14 березня, 2024)

21. Дика Н., Глазова О. Елементи гендерної лінгвістики у шкільному навчанні української мови. Інноваційна педагогіка. Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 21. Т. 1. С. 116–120.
22. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: Монографія. К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
23. Дядечко Л. А. Назви осіб в українській мові. Науковий вісник Нац. аграр. ун-ту. К., 2006. Вип. 99. С. 239–246.
24. Ковалик І. І. Словотворчий розряд суфіксальних загальних назв живих істот жіночої статі у східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами. Питання українського мовознавства. Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1962. Кн. 5. С. 3–34.
25. Минка Д. Особливості суфіксального словотворення неологізмів на позначення осіб у сучасній українській мові // *Українська мова і література в школах України*. 2020. № 5. С. 29-33.
26. «Невроз фемінітивів»: письменниця Оксана Забужко висловила про мовне питання.
URL: <https://kultura.rayon.in.ua/news/567453-nevroz-feminitiviv-pismennitsya-oksana-zabuzhko-vislovilasya-pro-movne-pitannya>
(дата доступу: 16.07.2024)
27. Нестеренко Тетяна. До проблеми творення й уживання фемінітивів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. № 36. том 2, С.159–165.
URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/36_2021/part_2/27.pdf
(дата доступу: 09.07.2024)
28. Нікішина В. І. Фемінітиви в українській мові: традиційні словотвірні форми чи виклик сучасності. [Текст]/ В. І Нікішина. О. О. Румянцева Лахтина // *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2020. № 31-33, С.83-67.
29. Плачинда Г. Словничок фемінітивів для префофіцерів та префофіцерок: Словник. Київ, 2018. 16 с.

30. «Про створення робочої групи з питань політики гендерної рівності та протидії дискримінації у сфері освіти : наказ МОН України від 3 липня 2015 р. № 713 (зі змінами, внесеними згідно з наказами Міністерства освіти і науки № 1007 від 6 жовтня 2015 р. та № 1274 від 20 жовтня 2016 р.). [URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0713729-15](https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0713729-15). (дата звернення: 20.09.2024)
31. Пузиренко Я. В. Агентивно-професійні назви осіб жіночої статі в лексикографічному описі та узусі : автореферат. Київ, 2005. 21 с.
32. Пузиренко Я. До проблеми номінації осіб жіночої статі в українській мові: (гендерний аспект). Філологічні науки. 2000. № 18, С. 36 – 42.
33. Пузиренко Я. Семантика суб'єктивного словесного опису агентивно-професійних назв чоловічого й жіночого роду. Мовознавство. 2003. № 1. С. 77-85.
34. Семашко Т. Гендерна лінгвістика в системі сучасної мовознавчої науки. Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Серія «Філологія». 2010. № 3. [URL: http://cyberleninka.ru/article/n/genderna-lingvistika-vsistemi-suchasnoyimovoznavchoyi-nauki](http://cyberleninka.ru/article/n/genderna-lingvistika-vsistemi-suchasnoyimovoznavchoyi-nauki). (дата доступу: 17.04.2024)
35. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / За заг. ред. акад. АН УРСР І.К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1969. 584 с.
36. Стишов О. А. Номінації осіб у сучасній українській мові (на матеріалі дискурсу ЗМІ). Мовознавство. 2013. № 1. с. 20–29
37. Український правопис [URL: https://2019.pravopys.net/](https://2019.pravopys.net/) (дата звернення: 15.06.2024)
38. Фаріон не дуже хоче, щоб за новим правописом її називали «членкиня» 3 червня, 2019.
[URL:https://glavcom.ua/country/society/farion-ne-duzhe-hoche-shchob-za-novim-pravopisom-ijji-nazivali-chlenkinia--598909.html](https://glavcom.ua/country/society/farion-ne-duzhe-hoche-shchob-za-novim-pravopisom-ijji-nazivali-chlenkinia--598909.html) (дата звернення: 10.10.2024)

39. Фемінітиви в українській мові: коли ми їх полюбимо

URL:<https://osvitoria.media/experience/den-vchytelya-i-vchytelky-koly-my-polyubymo-feminityvy-v-ukrayinskij-movi/> (дата звернення: 29.10.2024)

40. Чак Є. Д. Чи правильно ми говоримо? Київ: Освіта. 1997. 240 с.

41.Шкурятяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: модульний курс. Київ: Вища школа. 2007. 823 с.

42.Duda H. Chamini i chamka. *Lingwistykon*.

URL:https://lingwistykon.wordpress.com/2023/05/14/chamini-i-chamka/?fbclid=IwY2xjawGjCSxleHRuA2FlbQIxMQABHVZ4Wlj_HrF6lEeUQdJY8hhjkRaU1Oqfpg7ht-U7oN7FqXC_Pj6-HOtThA_aem_UJBihuEXw2jHH-Ctz9T8Q (date of access: 06.11.2024).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК №1

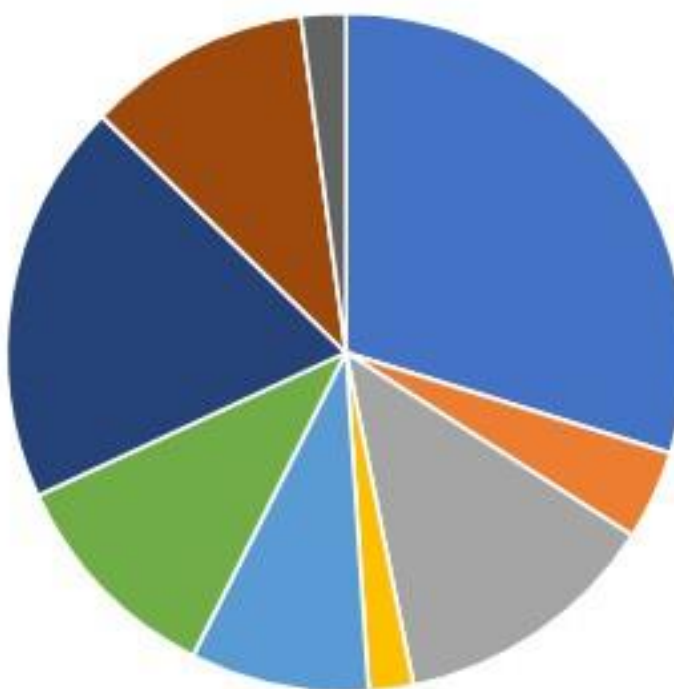
СПОСОБИ СЛОВОТВОРЕННЯ ФЕМІНІТИВІВ

	Суфіксальні форманти	Приклади	Кількість
	-к-	Вчителька, активістка, співачка, директорка, жебракка, лікарка, акторка, білявка, депутатка, дизайнерка, курсантка, студентка, менеджерка	14
	-ш-	Губернаторша, директорша	2
	-иц	Учениця, радниця, представниця, верстальниця, обраниця, письменниця	6
	-щиц-	Продавщиця	1
	-івн	Москалівна, панівна,	4

		суддівна, боярівна,	
	-х-	Головиха, бомжиха, суддиха, лісничиха, катиха	5
	-ин-	Продавчиня, болгариня, майстриня, кравчиня, плавчиня, філологиня, біологиня, господиня	9
	-ес- -ис-	Поетеса, дияконеса, патронеса, стюардеса, інспектриса	5
	Основоскладання Словоскладання	Медсестра	1

ДОДАТОК №2

Способи словотворення фемінітивів

- суфікс "-к"
- суфікс "-ш-"
- суфікс "-иц-"
- суфікс "-щиц-"
- суфікс "-івн-"
- суфікс "-х-"
- суфікс "-ин-"
- суфікси "-ес-", "-ис-"
- основоскладання/словоскладання

ДОДАТОК №3
НАЗВИ ОСІБ ЖІНОЧОЇ ТА ЧОЛОВІЧОЇ СТАТІ З
ЛЕКСИКОГРАФІЧНО ЗАФІКСОВАНИМИ ПЕРЕНОСНИМИ
ЗНАЧЕННЯМИ

1. Абонент – 1) «користувач абонента», друге – «адресат поштового відділення» [10, с. 2].

2. Аварійка – «автомашина, оснащена устаткуванням, необхідним для усунення, запобігання аварій, технічних несправностей»; [10, с. 4].

3. Аварка – «тюркські племена, які в VI ст. завоювали придунайські райони, заснували свою державу і проіснували там до початку IX ст.» [10, с. 4].

4. Американка – 1) «жіноче населення Сполучених Штатів»; 2) «гра в більярд»; 3) «парі»; 4) «бур'ян, який швидко насівається» [10, с.25].

5. Англійка – 1) «представниця роду»; 2) «викладачка української мови». [10, с.26].

6. Боксер – 1) спортсмен, який займається боксом; 2) порода службової собаки 3) учасник Іхетуанського повстання 1900-1901 у Китаї. [10, с.91].

7. Болгарка – 1) «жителька Болгарії»; 2) «електрична пилка». [10, с.91]

8. Британка – 1) «жителька Великої Британії»; 2) «британська порода кішки»; [10, с.97].

9. Грекиня – «жителька народу, що становить основне населення Греції». [10, с. 260].

10. Гречка – 1) однорічна трав'яниста медоносна рослина, із зерен якої виготовляють високопоживну крупу та борошно; 2) зерно цієї рослини. [10, с. 260].

11. Гуцулка – 1) представниця етнографічної групи; 2) ворожка, віщунка;
3) гуцульський танець; 4) чоловіча сорочка. [10, с.131].
12. Запорожець – 1) «житель Запоріжжя»; 2) «українські козаки, які жили у пониззі Дніпра за порогами в XVI-XVIII ст.» 3) «самохідна машина з двигуном внутрішнього згоряння для перевезення пасажирів і вантажів по безрейкових дорогах»; [10, с. 2].
13. Канадка – 1) «жіноче населення Канади»; 2) «куртка на хутрі з капюшоном»; 3) «чоловіча зачіска» [10, с.518].
14. Кардибанка – 1) «жителька Кабардино-Балкарії», 2) «чоловічий танець, поширений на Кавказі»; 3) смушева шапка з шестикутним верхом, оздоблена різними прикрасами.
15. Китайка – 1) «густа, переважно синя шовкова тканина, яку завозили з Китаю; 2) бавовняна тканина, яку виробляли в росії»; 3) «морозостійкий сорт яблуні з невеликими плодами»; 4) «дрібні плоди цієї яблуні». [10, с. 538].
16. Китайка – «жителька народу, що становить основне населення Китаю» [10, с. 538].
17. Киянка – 1) «жителька Києва»; 2) «дерев'яний молоток, яким користуються в столярні» [10, с.538].
18. Комедіантка – 1) «взагалі артистка//цирковий клоун; штукар»; 2) «про людину, що своєю поведінкою, учинками схожа на штукаря, фокусника»; 3) «удаваниця, лицемірка» [10, с. 558].
19. Корейка – 1) «свиняча або теляча копчена грудинка». [10, с. 574].
20. Кореянка – 1) «народ, що становить корінне населення Кореї» [10, с. 574]

21. Кубанка – 1) «жіноче населення Кубані»; 2) «невисока смушева шапка з пласким верхом із тканини або шкіри»; 3) «сорт пшениці» [10, с. 595].

22. Курсантка – 1) «слухачка курсів», 2) «вихованка військового училища» [10, с. 599].

23. Панамка – 1) «жіноче населення Панами»; 2) «літній капелюх, головний убір» [10, с. 880].

24. Полька – 1) «жителька Польщі»; 2) «чеський старовинний швидкий за темпом парний народний танець»; 3) вид чоловічої стрижки [10, с. 1039].

25. Сербіанка – «циганський народний танець швидкого темпу» [10, с. 1307].

26. Сербка – «південнослов'янська народність, що живе в Югославії, Боснії та Герцеговині, в інших балканських країнах» [10, с. 1307].

27. Турка – «невелика металева посудина з довгою ручкою для приготування кави» [10, с. 1486].

28. Туркенья – «жіночий народ, що становить основне населення Туреччини» [10, с. 1486].

29. Українка – 1) «жителька України», 2) «сорт озимої пшениці» [10, с. 1502].

30. Угорка – 1) «жителька Угорщини», 2) «сорт сливи, плоди якої мають видовжену форму» [10, с. 1495].

31. Циганка – 1) «народність»; 2) «циганська голка»; 3) «зимовий сорт вишні»; 4) «картопля темного кольору» [10, с. 1583].